

TRC3 BÖLGESİNDE COVID-19 SALGINININ EKONOMİK VE SOSYAL ETKİLERİ ARAŞTIRMA RAPORU

DİCLE KALKINMA AJANSI

2020

DEĞİŞİM HEP BİRLİKTE MÜMKÜN

TRC3 Bölgesinde Covid-19 Salgınının Ekonomik ve Sosyal Etkileri Araştırma Raporu

“Beşerî ve doğal kaynakları ile mekânsal potansiyelini en etkin şekilde kullanarak rekabet gücü ve refah düzeyi Ülkemizi yakalamış bir bölge”

DİCLE KALKINMA AJANSI

2020

DEĞİŞİM BAŞLADI

Özet

Bu rapor mart ayı içerisinde ülkemizi etkisi altına almaya başlayan ve mayıs ayına kadar etkisini artırarak devam eden Covid-19 Salgının TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) Düzey 2 Bölgesindeki sosyoekonomik etkilerini araştırmak üzere Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt Yatırım Destek Ofislerinin desteğiyle Araştırma, Strateji Geliştirme ve Planlama Birimi tarafından hazırlanmıştır.

Rapor pandeminin kısa vadede Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinde sosyoekonomik açıdan oluşturduğu etkiyi gözlemlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla rapor içeriğinde pandemi sürecinde illerdeki sektör bilgisi, işletmeler ve ihracatın, istihdam ve dezavantajlı grupların, mültecilerin, sağlık ve eğitim sisteminin pandemi sürecindeki mevcut durumu ve kısa vadede bu alanlarda gerçekleşen değişimler, kurum ve kuruluşların salgının yayılmasına engel olmak için aldığı önlemler ve bölgesel çapta yapılan yardımlar gibi genel bilgileri içermektedir.

Rapor hazırlanırken pandemi süreciyle alakalı kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarından mülakat yöntemiyle nitel veri ve bilgiler toplanmış olup ayrıca aylık bazda nicel veri yayımlayan kamu kurumlarının idari kayıtlarından faydalanılmıştır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının koordinasyonunda hazırlanan bu araştırma raporunun, sosyal ve ekonomik anlamda salgının bölgesel etkilerinin araştırılması sonrasında alınabilecek tedbirlerin belirlenmesi ve etkin bir yol haritasının oluşturulmasına rehberlik etmesi beklenmektedir.

KATILIM VE DESTEK SAĞLAYAN KURUM / KURULUŞLAR

İdari Kayıtlar:

- T.C. Sağlık Bakanlığı
- Sosyal Güvenlik Kurumu
- Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
- Türkiye İhracatçılar Meclisi
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- Türkiye İstatistik Kurumu
- Dünya Sağlık Örgütü

Mülakat Yapılan Kurumlar:

TRC3 Düzey 2 Bölgesinde Faaliyet Gösteren aşağıdaki kurumlar ile görüşülmüştür.

- Belediyeler
- İl Özel İdareleri
- Ticaret ve Sanayi Odaları
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri
- Afet ve Acil Durum İl Müdürlükleri
- Gümrük İl Müdürlükleri
- İŞKUR İl Müdürlükleri
- KOSGEB İl Müdürlükleri
- Milli Eğitim İl Müdürlükleri
- Organize Sanayi Bölgeleri
- Sağlık İl Müdürlükleri
- Tarım ve Orman İl Müdürlükleri
- Ticaret İl Müdürlükleri
- Turizm İl Müdürlükleri
- Üniversiteler ve Üniversitelerin Araştırma Merkezleri
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları
- Kızılay
- Ziraat Odaları
- Esnaf ve Sanatkarlar Odaları
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği İl Temsilcilikleri
- Diğer STK'ler

İçindekiler

Tablo Listesi	VIII
Şekil Listesi.....	IX
Kısaltmalar	X
1. Giriş	1
2. Ekonomik Değerlendirme	2
2.1. Organize Sanayi Bölgeleri.....	2
2.2. Sektörler	4
2.2.1. Bölge’de Öne Çıkan Sektörler, Kayıtlı Firma ve Çalışanlarının Durumu	5
2.2.2. Kurulan Kapanan Şirketlerin Durumu	6
2.2.3. Tarım	8
2.2.4. Gıda İmalatı	9
2.2.5. Turizm.....	9
2.2.6. İnşaat.....	10
2.2.7. Tekstil	11
2.2.8. Perakende Ticaret	11
2.2.9. TSO’ların Firmalara Yönelik Bilgilendirme ve Yönlendirme Faaliyetleri.....	11
2.2.10. KOSGEB Destekleri	12
2.3. Esnaf ve Sanatkârlar	12
2.3.1. ESO’ların Bilgilendirme ve Yönlendirme Faaliyetleri.....	13
2.4. İhracat	13
2.4.1. İhracat Değerlerindeki Dönemsel Değişimler	15
2.4.2. Sektörel İhracat	15
2.4.3. Bölge’nin İhracat Yaptığı Ülkelerin Durumları	17
2.5. Ticaret İl Müdürlüklerinin Faaliyetleri.....	21
2.6. Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüklerinin Faaliyetleri	21
2.7. Yerel Yönetimlerin Faaliyetleri	21
2.8. Üniversitelerin Durumu.....	22
2.8.1. Üniversitelerin Araştırma Merkezlerine Pandeminin Etkileri	22
2.8.2. Üniversitelerin Faaliyetleri	22
2.8.3. Üniversitelerin Bilişim Altyapısı.....	23
2.9. Ekonomik Açından Genel Değerlendirme	23
2.10. Kurumsal İşletmelerin Alması Gereken Bazı Tedbirler	25
3. Sosyal Değerlendirme	26
3.1. Yaşam Tarzı ve Hane Bilgileri	26
3.2. İstihdam.....	27
3.2.1. İş Olanakları (İşe Yerleştirmeler, Açık İşler, İMEK)	28
3.2.1.1. Açık İşler (İşveren Talepleri)	28
3.2.1.2. Dezavantajlı Grupların İşe Yerleştirilmeleri	29

3.2.1.3. İstihdam Garantili Mesleki Eğitim Kursları.....	31
3.2.2. Kısa Çalışma Ödeneği ve Diğer Destekler.....	31
3.2.3. İş Yapma Alışkanlıklarındaki Değişimler	32
3.2.4. İşsizlik Ödeneği	33
3.2.5. İstihdam ve İşsizlik ile İlgili Kurumların Faaliyetleri.....	33
3.3. Kayıtdışılık	34
3.4. Dezavantajlı Gruplar.....	34
3.4.1. Kadınlar	35
3.4.2. Yaşlılar	35
3.4.3. Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri.....	36
3.5. Mülteciler	36
3.5.1. Mülteciler ve Girişimcilik.....	38
3.5.2. Mültecilere Yönelik Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri.....	38
3.6. Eğitim.....	38
3.6.1. Eğitim Konusunda Kurumlar Tarafından Yapılan Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri	40
3.7. Sağlık	41
3.7.1. Bölge Sağlık Altyapısının Mevcut Durumu	42
3.7.2. Sağlık Alanında Ön Plana Çıkan İhtiyaç ve Sorunlar	44
3.7.3. Sağlık İl Müdürlükleri Tarafından Gerçekleştirilen Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri	44
3.8. Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri	45
3.8.1. Kızılay.....	45
3.8.2. AAR Japan, GAP ÇATOM ve Çocuk Gelişim Merkezi	45
3.8.3. Lider Kadın Derneği	45
3.8.4. Welt Hunger Hilfe.....	46
3.8.5. SGDD ASAM (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği)	46
3.8.6. MOKİD (Mardin Ortak Kadın İşbirliği Derneği).....	46
3.8.7. Hayata Destek Derneği.....	46
3.8.8. AFAD.....	46
3.9. Sosyal Açından Genel Değerlendirme	46
4. Kaynakça	49

Tablo Listesi

Tablo 1. TRC3 OSB'leri Hakkında Genel Bilgiler	2
Tablo 2. Habur Sınır Kapısı Pandemi Dönemi İhracat Değerleri	14
Tablo 3. Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Sistemine Yönelik Temel Bulgular	40
Tablo 4. Düzey-1 Bölgesel Covid Verileri (Kişi)	41
Tablo 5. Düzey-1 Bölgesel Vefat Verileri (Kişi)	41
Tablo 6. Daimî İkametgaha Göre Dolaşım ve Solunum Yolu Hastalıklarından Ölen Kişi Sayısı.....	42
Tablo 7. Sağlık Bakanlığı Sağlık Altyapısı Verileri	43

Şekil Listesi

Şekil 1. 2019 Yılında İllerde En Çok Kodlanan 5 Sektör	5
Şekil 2. 250 Kişinin Altında Çalışanı Olan Firmalardaki Değişimler	6
Şekil 3. 250 Kişi ve Üzeri Çalışanı Olan Firmalardaki Değişimler	6
Şekil 4. Pandemi Döneminde Kapanan+Tasfiye Edilen İşletme* Sayısının Kurulan İşletme Sayısına Oranı	7
Şekil 5. Talep Şokunun Etkisi (%)	14
Şekil 6. Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Kıyasla (2019-2020) İhracattaki Değişim (%)	15
Şekil 7.Mardin İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%)	16
Şekil 8.Batman İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%).....	16
Şekil 9.Şırnak İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%)	17
Şekil 10.Siirt İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%).....	17
Şekil 11. Pandemi Döneminde En Çok İhracat Yapılan Ülkeler (1000\$)	18
Şekil 12. Mardin İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları	19
Şekil 13. Batman İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları.....	19
Şekil 14. Şırnak İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları	20
Şekil 15. Siirt İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları.....	20
Şekil 16. Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (Kişi/Hane)	26
Şekil 17. Türkiye ve TRC3 Bölgesi İşsizlik Oranları (%)	27
Şekil 18. Türkiye ve TRC3 Bölgesi İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	28
Şekil 19. Firmalar Tarafından İŞKUR'a Bildirilen Açık İşler (Adet)	28
Şekil 20. Pandemi Döneminde Kadınların İşe Yerleştirilmeleri (Kişi).....	29
Şekil 21. Pandemi Döneminde Engellilerin İşe Yerleştirilmeleri (Kişi)	29
Şekil 22. Pandemi Döneminde Gençlerin (15-24) İşe Yerleştirilmeleri (Kişi).....	30
Şekil 23. Pandemi Döneminde Üniversitelilerin İşe Yerleştirilmeleri (Kişi)	30
Şekil 24. İstihdam Garantili Mesleki Eğitim Kursları	31
Şekil 25. Kısa Çalışma Ödeneği Grafikleri	32
Şekil 26. Pandemi Döneminde İşsizlik Ödeneği Grafiği	33
Şekil 27. 10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı Endeksleri (Yatak Sayısı/10.000Nüfus)	42
Şekil 28.10.000 Nüfus Başına Düşen Sağlık Personeli Sayısı (Sağlık Personeli Kişi Sayısı/10.000Nüfus)	43

Kısaltmalar

- AB: Avrupa Birliği
AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AR-GE: Araştırma ve Geliştirme
ASGPB: Araştırma, Strateji Geliştirme ve Planlama Birimi
BM: Birleşmiş Milletler
BÜMER: Batman Üniversitesi Merkezi Laboratuvar Uygulama ve Araştırma Merkezi
Covid-19: Yeni Tip Koronavirüs Hastalığı
DİKA: Dicle Kalkınma Ajansı
EBA: Eğitim Bilişim Ağı
ESO: Esnaf ve Sanatkârlar Odası
İMEK: İstihdam Garantili Mesleki Eğitim Kursları
İNGEV: İnsani Gelişme Vakfı
İŞKUR: Türkiye İş Kurumu
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
PCR: Polimeraz Zincir Reaksiyonu
PTT: Posta ve Telefon Teşkilatı A.Ş. Genel Müdürlüğü
OSB: Organize Sanayi Bölgesi
SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu
SOGEP: Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
STK: Sivil Toplum Kuruluşu
TİM: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRC: Güneydoğu Anadolu Düzey-1 Bölgesi
TRC3: Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerinden oluşan Düzey 2 Bölgesi
TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSO: Ticaret ve Sanayi Odası
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
YDO: Yatırım Destek Ofisi
WHO: Dünya Sağlık Örgütü

1. Giriş

Bilindiği üzere 2019 yılında Çin’de başlayan Covid-19 salgını ülkelerin toplumsal yapısı yaşam tarzı-sosyal psikolojik yapı-egitim-sağlık-işgücü-geçim kaynakları, sektörler ve vergi yapısı gibi birçok alanda büyük etkilere neden olmaya başlamış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından bu salgın 2020 yılında pandemi ilan edilmiştir. Yayılma hızı çok yüksek olan bu pandeminin önümüzdeki süreçte orta ve uzun vadede toplumsal, ekonomik ve çevresel anlamda birçok tehdit ve fırsat oluşturacağı tahmin edilmektedir. Nitekim bazı sektörlerde orta ve uzun vadede görülmesi tahmin edilen krize yönelik mobil hareket kapasitesi kısıtlı kurumsal firmaların yasal gereksinimlere, sektörel ve firma özelinde senaryo planlamalarına ve bu planlar çerçevesinde belirlenen risklere yönelik politikalar geliştirmeye ihtiyaç duyacakları bir gerçektir.

Henüz resmi bir tedavi yöntemi geliştirilememiş bu salgın tehdidinin Bölgemiz genelinde en aza indirilmesi ve yok edilmesi, bölge halkının sağlığının korunması ve salgının bölge ekonomisine negatif etkilerinin azaltılmasına yönelik alınacak tedbirler hayati önem arz etmektedir.

Rapor bu salgının kısa vadede TRC3 Düzey 2 Bölgesi’nde ekonomik bazda illerin önde gelen sektörlerine Pazar yönelimlerindeki değişimlere ihracat durumlarına, esnaf ve işletmelerin pandemiye kısa vadede verdiği tepkiye; sosyal bazda ise istihdam değişimlerine, dezavantajlı grupların etkilenme durumlarına, sağlık ve eğitim sistemine olan etkisini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırma raporu hazırlanırken kamu kurum ve kuruluşlarının aylık idari kayıtlarından faydalanılmış olup bunun yanı sıra TRC3 Bölgesi kamu kurum ve kuruluşlarıyla ve illerde önde gelen STK’larla telefon ve mail üzerinden mülakatlar yoluyla elde edilen bilgiler kullanılmış ve bu bulgular üzerinden genel değerlendirme ve tespitler yapılmıştır. Raporda sosyoekonomik etkiler ile ilgili tespit edilen bulguların yanında yereldeki kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının pandemi sürecinde gerçekleştirdikleri faaliyetlere de yer verilmiştir.

Bölgenin ekonomik yapısı incelendiğinde büyük ölçekli yatırımlardan ziyade emek yoğun küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yoğunluğu ve esnaf ve zanaat faaliyetlerinin göze çarpması raporun bu tarz işletmelerin üzerine odaklanmasını zorunlu kılmıştır.

Araştırma raporunda yer alacak bilgiler ile genel olarak özel sektör ve kamunun pandemi sürecinde mevcut durumundaki değişimler ve değerlendirmeler ön plana çıkarılmış ve kısa vadedeki etkilere yönelik bir durum değerlendirmesi yapılmıştır.

Raporda salgın dönemi için mart, nisan ve mayıs ayları baz alınmıştır.

2. Ekonomik Değerlendirme

2.1. Organize Sanayi Bölgeleri

TRC3 Bölgesi göz önüne alındığında aşağıdaki tabloya göre; Bölge’de toplam beş adet Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Bu OSB’lerden üretimdeki aktif firma sayısı açısından 141 parsel ile Mardin OSB ön plana çıkmaktadır. Toplam sanayi parseli açısından değerlendirildiğinde sanayi parsellerinin doluluk oranı açısından Mardin OSB ilk sırada yer almaktadır. Doluluk oranı en düşük OSB ise Şırnak OSB olarak görülmektedir. Yeni yatırımlar için boş sanayi parselleri açısından değerlendirildiğinde en fazla boş sanayi parseli 54 parsel ile Siirt OSB’de bulunmaktadır.

Son yıllarda sanayi yatırımlarına olan talebi karşılamak üzere Mardin İli Artuklu ilçesine yaklaşık 15 km mesafede Mardin 2.OSB kurulmuş ve altyapı çalışmaları büyük ölçüde (yol, kanalizasyon, parsel çalışması) tamamlanmıştır. Şu an elektrik altyapı çalışmaları devam etmektedir. Toplam büyüklüğü 1.040 dönüm olan OSB’de 72 parsel bulunmaktadır.

Tablo 1. TRC3 OSB'leri Hakkında Genel Bilgiler

Gösterge Adı	Mardin	Batman	Siirt	Şırnak	Cizre
OSB Alanı (ha)	274	379,74	70	76	82
Toplam Sanayi Parsel Sayısı (adet)	207	125	73	17	53
Tahsis Edilen Sanayi Parsel Sayısı (adet)	207	120	19	4	42
Boş Sanayi Parsel Sayısı (adet)	0	5	54	13	11
İnşaat Halindeki Firma Parsel Sayısı (adet)	53	14	3	1	11
Üretimdeki Firma Parsel Sayısı (adet)	141	76	13	3	19
Doluluk Oranları* (%)	100	95	26	23,5	79

Kaynak: OSBÜK OSB Bilgi Sistemi, Haziran 2020.

* Tahsis Edilen Parsel Sayısı/Toplam Sanayi Parsel Sayısı verisidir.

Pandemi sürecinde Bölge OSB’leri incelendiğinde tahsis ve iptal durumlarında önemli bir değişim olmadığı görülmüştür. OSB’lerle yapılan mülakatlar sonucu elde edilen bilgiler aşağıdaki gibidir:

Cizre OSB’de plastik boru üretimi, pvc kapı imalatı ve meyve ve sebze paketleme tesisi faaliyet taahhüdünde buldukları halde zamanında yatırım yapmadıkları için 3 parsel tahsisi iptal edilmiştir. Pandemi sürecinde gerek doluluk oranları göz önüne alındığında gerekse de pandemi sürecinin getirdiği belirsizliklerden dolayı hiçbir OSB’de tahsis işlemi gerçekleştirilememiştir.

Siirt OSB’de daha önce yer tahsisi başvurusu yapıp bu dönemde inşaatı başlayan firma bulunmamakla birlikte inşaatı devam eden projeler durdurulmuştur. Ayrıca bu dönemde 3 firma tahsis başvurusu yapmıştır.

Bu dönemde Batman OSB’de önceden yer tahsisi yapılan firmaların uygulama projeleri ve bina inşaat yapım faaliyetlerinde ise herhangi bir yavaşlama olmamasına rağmen Cizre OSB 2. Etap

Altyapı yapım işi pandemi nedeniyle ertelenmiştir. Siirt OSB’de ise inşaatı devam eden projeler geçici süreyle durdurulmuştur.

OSB’lerde faaliyet gösteren firmaların müşteri profili ve tedarik zincirlerindeki değişimler incelendiğinde ise Mardin OSB ve Batman OSB’lerde çoğunlukta olan temel gıda sektörü işletmecileri talebin artması sayesinde üretimlerini arttırmışlardır. Bu işletmelerin tedarikçi ve müşteri profillerinde herhangi bir değişim olmamıştır. Batman OSB üretiminde pandemi döneminde yaklaşık %25’lik bir düşüş yaşanmış olup OSB’de üretim yapan KOBİ tarzı tekstil firmaları pandeminin başlangıç döneminde üretimlerini durdurmalarına rağmen maske, tulum ve önlük gibi siparişlerin gelmesi üzerine üretim sistemlerinde hızlıca değişime gitmişler ve üretim kapasite kullanım oranları azalsa da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Siirt OSB’deki firmalar ise işletmelerini kapatmak yerine faaliyetlerini geçici olarak durdurma kararı almış ve satışlar pandemi öncesi mevcut stoklar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Normal dönemde günlük ortalama 3 kamyon olan lojistik sirkülasyonu bu dönemde 1” kamyonu düşmüştür. Siirt Fıstık İşleme Tesisi pandemi döneminde tek parti 50 ton’luk fıstık ihracatını Almanya’ya gerçekleştirmiştir. Siirt OSB’de bölge firmalarına oranla yüksek ciro sahibi ihracatçı çanta imalatçısı bir tekstil firması çanta imalatı üretim sistemini maske imalatına dönüştürmek suretiyle faaliyetlerine devam etmiştir. Bu sayede firmanın yurtiçi ve yurtdışı satışları devam etmiştir. Firmanın mevcut istihdam kapasitesinde azalma olmamıştır. Çalışanlar yoğun olarak maske üretimine kaydırılmıştır.

OSB firmalarının pandemi dönemindeki istihdam değişimleri gözlemlendiğinde Mardin OSB’de faaliyet gösteren çoğunluğu KOBİ olan firmaların yaklaşık %75’i un ve bulgur üretimi faaliyetlerinde bulduklarından OSB firmalarında önemli bir istihdam değişimi olmamıştır. Batman OSB’de faaliyet gösteren yurt içi perakende satış yapan ve çoğunlukla İspanya’ya ihracat yapan bazı tekstil firmalarının nisan ayında iç pazarda talebin azalması ve İspanya’nın içinde bulunduğu durum nedeniyle işletmelerini kapattığı ve çalışanlarını tasfiye ettiği görülmüştür. Cizre OSB firmaları incelendiğinde mart ayında OSB’lerde faaliyet gösteren firmaların toplam istihdamı 530 iken bu sayının nisan ayında 440’a indiği mayıs ayında ise kısmi bir artışla 479’a çıktığı görülmüştür (yaklaşık %10’luk bir azalma). Bu değişimlerin çoğunlukla tekstil ve dorse imalatı yapan firmalar üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Siirt OSB’de 4 firma istihdam ettiği personel sayısını minimum seviyede tutmuştur. Genel olarak Siirt OSB’de istihdam oranlarındaki geçici azalma %25 olarak bildirilmiştir. Bu durum bölgede çoğunlukla emek yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmalarının ekonomik dalgalanmalardan hızlı etkilenen dezavantajlı yapıda küçük işletmeler olduğunu göstermektedir.

Mardin OSB’de faaliyet gösteren firmaların çoğunluğu Irak eksenli gıda ihracat firmalarıdır. OSB’ye göre sınır kapılarında alınan önlemler ihracat faaliyetlerini yavaşlatmıştır. Kısa vadede büyük bir ekonomik sıkıntı hissedilmese de orta ve uzun vadede pandeminin bu firmalara etkisi ihracat yapılan ülkelerdeki durumla birlikte daha da netleşecektir.

Bu dönemde OSB’lerde faaliyet gösteren ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanan firmalarla (çoğunluğu tekstil sektöründen oluşmaktadır.) ilgili detaylı bilgi “İşletmelerin Durumları” başlığı altında verilecektir.

2.2.Sektörler

Bilindiği üzere Türkiye genelinde birçok sektör bu salgından yüksek derecede etkilenmiş, kimi sektörler için bu dönem bir fırsat kimi sektörler için ise bir tehdit unsuru teşkil etmiştir. Türkiye geneli değerlendirme yapıldığında tekstil, kozmetik (dezenfektan, kolonya vb.), sağlık, e-ticaret, telekomünikasyon gibi sektörler bu süreçten olumlu etkilenirken hizmetler, ulaşım, otomotiv, inşaat ve gayrimenkul, bankacılık, turizm, perakende ticaret (özellikle dayanıklı tüketim mallarının perakende ticareti) sektörleri olumsuz etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Bu sektörler salgın sürecinde özellikle nakit akışları ve tedarik zinciri sistemlerinde ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Özellikle hizmetler, perakende ticaret ve inşaat sektörlerinde sektörel güven endeksleri düşüşler yaşamıştır. Ticaretteki resesyon, turizm sektöründeki durgunluğun döviz gelirlerinin düşmesine ve işsizlik ve iç tüketim taleplerinde azalmaya neden olması, özel sektöre yönelik devlet tarafından verilen destek ve teşviklerin kamu bütçelerinde beklenmeyen maliyetler oluşturması, genel olarak artan işsizlik ve döviz rezervlerindeki azalış bu sürecin ülkemize getirdiği başlıca olumsuzluklardır. Yeni normal dönemine geçilmesi ile birlikte olumsuz etkilenen sektörlerden etkileşim ve iletişimin hala temel taşı olan seyahat sektörünün diğer sektörlerle kıyasla daha hızlı toparlanacağı varsayılmaktadır.

Bölge geneline baktığımızda olumsuz etkilenen sektörlerin başında turizm (özellikle Mardin ve Batman illeri), ulaştırma, hizmet ve görece tekstil-hazır giyim sektörü ön plana çıkmaktadır.

Dış dengede cari fazla verilmesi, petrol fiyatlarındaki ve reel faizlerdeki düşüş, sağlık sektöründe artan kapasite kullanım oranları ise salgın sürecinde olumlu gelişen yönler olarak belirlenebilir¹.

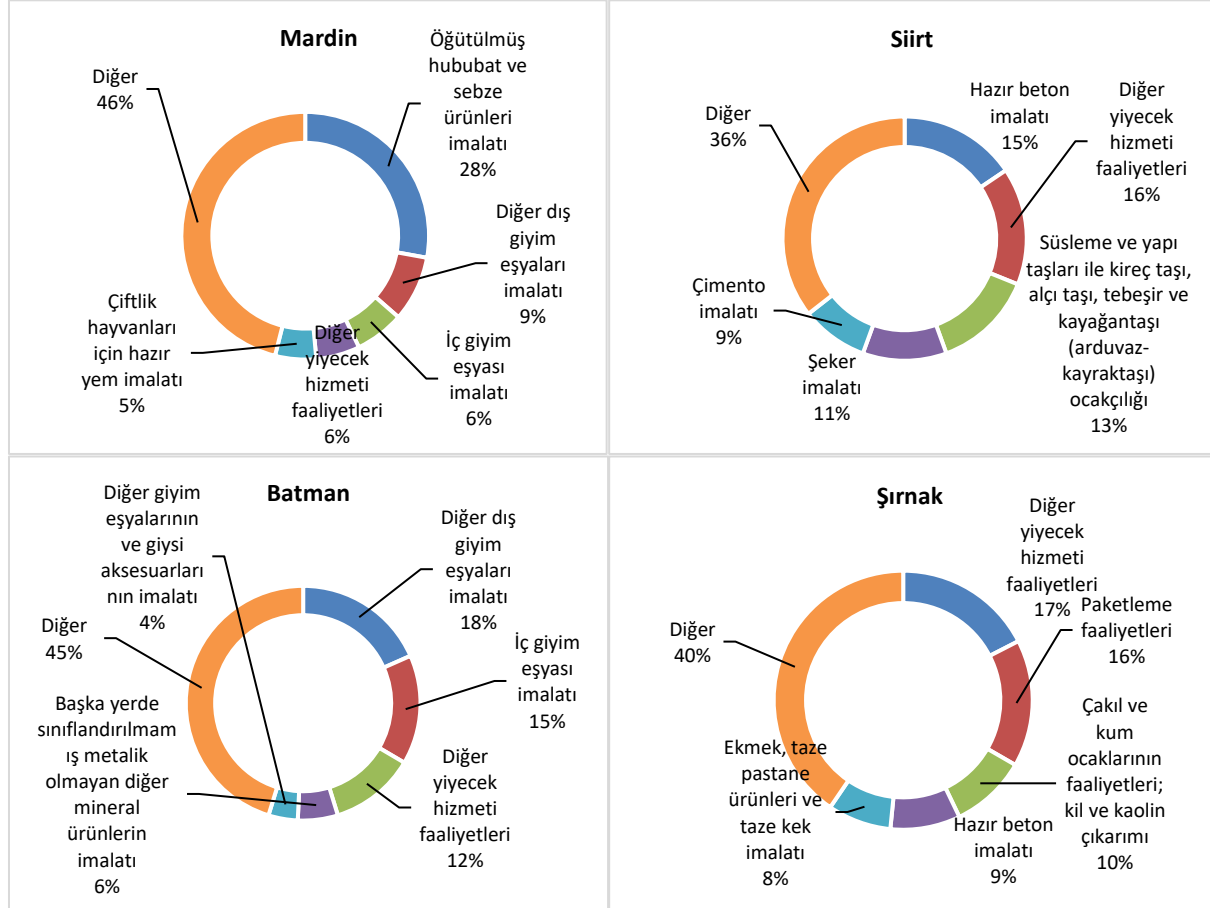
TOBB 2019 kapasite raporu istatistiklerine göre düzenlenen aşağıdaki grafikte illerde en çok kodlanan sektörler incelendiğinde Mardin ilinde açık ara farkla öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı göze çarpmaktadır. Ürün bazlı bakıldığında un, makarna ve bulgur imalatının bu ilde yoğun olarak gerçekleştiği söylenebilir. Ürünlerin çoğu özellikle Irak pazarına ihracat odaklı üretilmektedir.

Batman iline bakıldığında Mardin iline kıyasla daha homojen dağılan sektörler göze çarpmaktadır. Diğer dış giyim imalatı ve iç giyim imalatının ilde en çok kodlanan sektörler olması tekstil ve hazır giyim konusunda ilin ön plana çıktığını göstermektedir. Ayrıca Batman iç ve dış piyasaya aynı anda satış yapmaktadır. Şırnak iline bakıldığında gıda hizmetlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Paketleme faaliyetlerinin fazla olması il dışında üretilen ürünlerin Şırnak’ta ticaretlerinin yapıldığını göstermektedir. Siirt iline bakıldığında dikkat çekici bir

¹ Covid-19 ve Ekonomiye Etkileri, ASKON, Mayıs 2020.

şekilde inşaat malzemeleri üretimi ve satışı yapan firmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu ürünlerin bir kısmı iç piyasada değerlendirilse de Siirt ihracatının büyük bir kısmı inşaat malzemelerinden oluşmaktadır.

Şekil 1. 2019 Yılında İllerde En Çok Kodlanan 5 Sektör

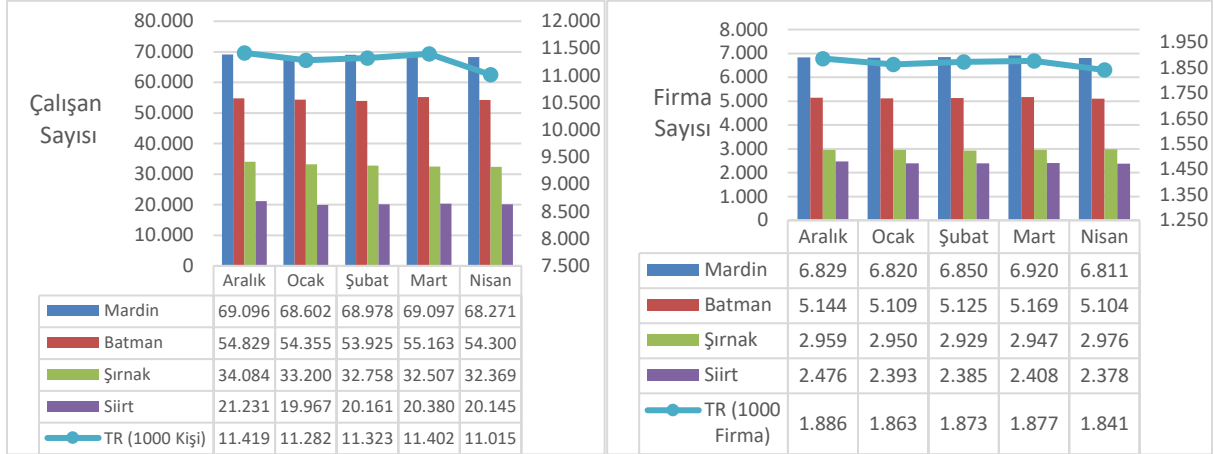
Kaynak: TOBB, Haziran 2020.

2.2.1. Bölge'de Öne Çıkan Sektörler, Kayıtlı Firma ve Çalışanlarının Durumu

SGK idari kayıtları incelenerek Bölge illerinde faaliyet gösteren 250 kişinin altında çalışan olanlar ve 250 ve üzeri çalışan olanlar kategorize edilmiş ve salgın sürecindeki değişimler analiz edilmiştir.

İllerde faaliyet gösteren firmaların çoğunluğu 250 kişinin altında çalışan olan küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Aşağıdaki grafikler üzerinde gösterilen değerlerin aralık-nisan değişimleri değerlendirildiğinde firma sayıları ve çalışan sayılarında bir miktar azalış olduğu çıkarımı yapılmıştır. Kısa vadede değerlendirildiğinde bu değerlerdeki küçük çaplı azalmaların il ekonomilerine ciddi problemler oluşturmayacağı öngörülmektedir. Türkiye geneline baktığımızda ise özellikle nisan ayında firma ve çalışan sayısı değerlerinde Bölge illerindeki azalış oranlarından daha fazla oranda azalma olduğu görülmektedir.

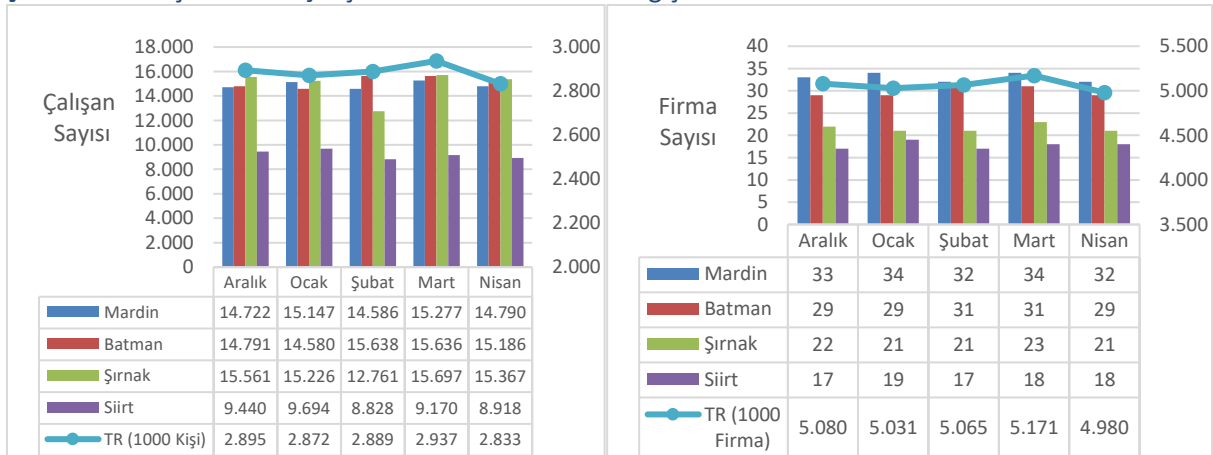
Şekil 2. 250 Kişinin Altında Çalışanı Olan Firmalardaki Değişimler

Kaynak: SGK, 2020.

Aşağıdaki grafiklerde yer alan 250 ve üzeri çalışanı olan firmaların durumuna bakıldığında Siirt ilinin dışında çalışan sayısında ciddi azalmalar olmadığı görülmektedir. Dikkat çekici bir şekilde normal döneme kıyasla Siirt ili çalışan sayısında azalma yaşamamasına rağmen firma sayısını pandemi döneminde artırmıştır. Diğer illerde, salgının nisan dönemine bakıldığında, firma sayılarında ciddi değişimler olmadığı göze çarpmaktadır. Kayıtlı çalışan sayısında da önemli değişimler görünmemekle birlikte nisan döneminde Mardin ve Batman ilinde kayıtlı çalışan sayısının artması. Bölge'de çok miktarda bulunan kayıt dışı firmaların verilen desteklerden yararlanmak amacıyla SGK'ya kayıt oldukları yorumu yapılabilir. Türkiye geneline bakıldığında ise durum biraz daha farklıdır. Nisan ayı verilerinde hem çalışan sayılarında hem de firma sayısında kayda değer bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum iç ve dış pazardaki talep daralmasının firmalar üzerindeki etkisini gösterir niteliktedir.

Şekil 3. 250 Kişi ve Üzeri Çalışanı Olan Firmalardaki Değişimler

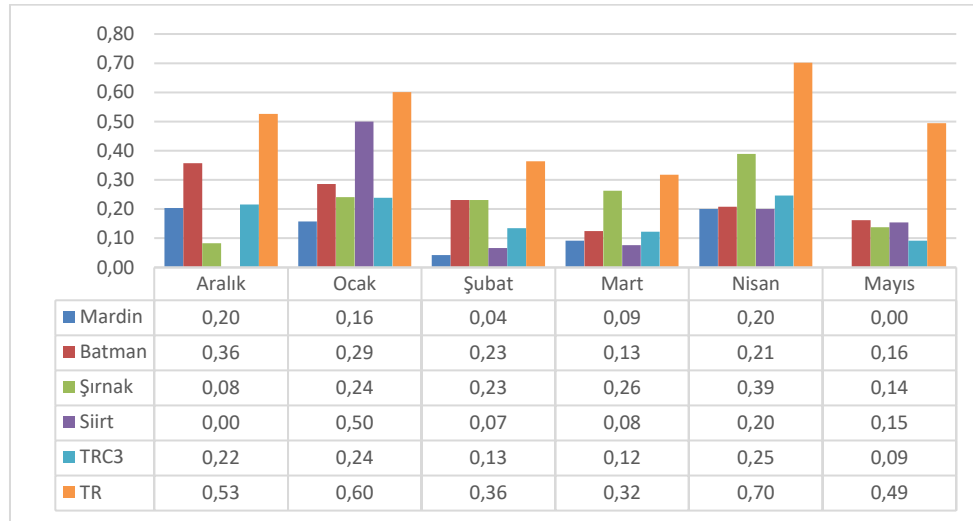
Kaynak: SGK, 2020.

2.2.2. Kurulan Kapanan Şirketlerin Durumu

İllerde ve Türkiye genelinde pandemi dönemindeki ekonomik büyüme-küçülme oranları hakkında genel bir izlenim oluşturulmasını sağlamak amacıyla Ticaret ve Sanayi Odalarının aylık istatistik verilerinden derlenen bilgiler incelenmiş ve derlenen veriler doğrultusunda Bölge illeri ve Türkiye genelinde kapanan ve tasfiye edilen işletmelerin toplamının kurulan

işletmelere oranının incelendiği bir grafik oluşturulmuştur. Grafikteki oranların artması o ilin veya Bölgenin ekonomisinin küçülme eğilimine girebileceğini gösterebilir. Aşağıda belirtilen grafikte pandemi dönemi ve normal dönem kıyaslaması yapıldığında Mardin ve Batman'da oranların normal döneme kıyasla düşük olması kısa vadede il genelinde işletme kayıplarının olmadığını göstermektedir. Şırnak ve Siirt ilinde ise normal ve pandemi döneminden bağımsız işletme kapanış-açılış oranlarında bir dalgalanma olduğu söylenebilir. Türkiye genelinde ise ocak ayında kapanan ve tasfiye edilen işletme sayısının kurulan işletme sayısına oranının %60 çıkması dış pazarda ortaya çıkmaya başlayan talep daralmasına, aynı oranın nisan ayında %70 çıkması iç pazarda ortaya çıkmaya başlayan talep daralmasına işaret edebilir. Nisan ayındaki kapanan/kurulan oranının pandemi sürecinin ve karantina uygulamasının sürdüğü mayıs ayında düşmesi ise dikkat çekici bir durumdur.

Şekil 4. Pandemi Döneminde Kapanan+Tasfiye Edilen İşletme* Sayısının Kurulan İşletme Sayısına Oranı

Kaynak: TOBB, Haziran 2020

* Firma, Şahıs Şirketi ve Kooperatif İşletmelerinin toplamıdır.

Salgın dönemi vaka sayısının artış hızının yüksek olduğu nisan ve mayıs aylarında kurulan şirket sermayelerinin 2019-2020 yılları verilerinin kıyaslanması sonucu elde edilen bulgulara göre Bölge illerinde yüksek oranda bir değişimin olmadığı göze çarpmaktadır. Fakat aynı dönemlerde Türkiye genelinde kurulan şirketlerin sermaye değerlerinde gözle görülür bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Bölge'deki yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında nisan ve mayıs aylarında Kuveyt ve Almanya'dan Bölge illerinden sadece Mardin iline toplam 4.300.000 TL'lik yabancı sermaye geldiği görülmektedir².

Yine Pandemi döneminde Türkiye genelinde ve Bölge'de bir önceki yılın aynı dönemiyle kıyaslama yapıldığında kurulan işletme sayısında Türkiye genelinde kayda değer bir azalma yaşandığı gözlemlenmekte iken Bölge illerine bakıldığında kurulan işletme sayısında önemli bir değişim olmadığı görülmektedir.

² TOBB, Haziran 2020

2.2.3. Tarım

Mardin ili temel gıda üretimi buğday üzerine kurulmuştur. Özellikle Kızıltepe ilçesinin buğday üretimi Mardin ilinde ön plana çıkmaktadır. İl tarım ve orman müdürlüğünden alınan bilgilere göre Mardin için hasat sezonu haziran ayına denk geldiğinden kısa vadede ilde ön plana çıkan buğday, arpa, mercimek vb. hububat ürünlerinin üretiminde normal döneme kıyasla herhangi bir farklılık görülmemiştir. Kırsalda yaşayan haneler pandemi sürecinden çok düşük seviyede etkilendiğinden ve hayvancılıkla geçimini sağlayan köylüler bu bölgelerde yaşadığından hayvancılık ile ilgili kayda değer bir değişim gözlemlenmemiştir.

Batman ve Siirt illeri için de durum aynıdır. Ancak üreticinin geleneksel yöntemlerle ürettiği ürünleri paketleyememesi alıcının bu süreçte bu ürünleri almak istememesine neden olmakta bu da satış noktasında çiftçilerin sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır.

Şırnak ili tarımının da kısa vadede olumsuz etkilenmediği görülmüştür. Kısa vadede herhangi bir duraksama veya azalma beklenmemekle birlikte pandeminin uzun sürmesi durumunda çiftçilerin ekonomik açıdan zor durumda kalabilecekleri il müdürlüğü tarafından bildirilmiştir.

Salgın sürecinde il müdürlüğü personeli tarımsal ürünlerin fiyat düzeylerinin dengede tutulmasına yönelik yapılan "Dijital Tarım Pazarı" kapsamında alıcı ve satıcıların e-devlet üzerinden dijital ortamda bir araya gelerek satış işlemlerini gerçekleştirmelerini sağlayacak teknik destek, bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetlerini yürütmüştür. Bu sayede toptancı ve aracı rantının önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Bu dönemde özellikle ziraat odaları ve il müdürlükleri ilgili tarımsal üretim alanları ve tarım işletmelerini gezerek ilaçlama ve dezenfekte faaliyetlerinde bulunmuş, rutin aşılama ve gübreleme faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve özellikle gıda satışı yapan işletmelerin denetlenme faaliyetlerinde artış gözlemlenmiştir.

Genel olarak bakıldığında tarım sektörünün pandemi döneminde gıda tüketimine dayalı olarak öneminin artacağı öngörülmektedir. Tarımsal işletme ve tarım faaliyetlerini yürüten kişilere ilişkin yürütülen devlet politikası tarımsal üretimde bir aksaklık yaşanmasının önüne geçmiş olup Bölgenin tarımsal üretiminde diğer dönemlere kıyasla artış olduğu bilgisi ziraat odaları tarafından verilmiştir. Bu durumun nedeninin çoğunluğu kırsalda yaşayan ve tarımla uğraşan yaşlı nüfusun sokağa çıkma yasağı sürecinde tarla, bağ ve bahçelerinde daha fazla zaman geçirmesi olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim salgının ilk döneminde de tarımsal üretimde 65 yaş üstü için sokağa çıkma yasağı uygulamasından kaynaklanan bir azalma olsa da alınan özel izin belgeleri sayesinde çiftçiler tarla, bağ ve bahçelerde çalışmalarına devam ederek üretimin devamlılığını sağlamışlardır. Üretimsel bir sıkıntı yaşanmasa da bazı kırsal yerleşim merkezlerinde karantina uygulaması olması çiftçinin ürettiğini satma noktasında sıkıntıya girmesine neden olmuştur. Bu tarz duruma düşen çiftçiler ilçe tarım orman müdürlükleri ve jandarmanın denetiminde ürettiklerini satabilmişlerdir. Sürecin getirdiği bir diğer problem tarımsal ürünlerin tohum, fidan, gübre, ilaç gibi ekim ve dikimlerine yönelik girdilerinde salgının ilk dönemlerinde yaşanan nakliye ve lojistik sıkıntısı olmuştur. Ayrıca çiftçiler

tarafından çekilen tarım kredilerinin salgının uzun sürmesi durumunda ödenememesi tehlikesi çiftçileri zora sokabilecektir.

2.2.4. Gıda İmalatı

Temel ihtiyaçlar arasında olan gıda tüketimine yönelik mal üretiminin önem kazanması nedeniyle gıda imalatı ve ticareti kuşkusuz bu dönemde önemini yitirmeyecektir. Ancak dışarda tüketim gibi alışkanlıkların zayıflamasından dolayı lokanta kafe ve restoranların bu süreçten olumsuz etkileneceği bilinmektedir.

Bölge'de özellikle un, makarna ve bulgur imalatı ihracatı ön plana çıkmaktadır. Mardin OSB ve Mardin İl Gümrük Müdürlüğü'nün verdiği bilgilere ve ihracat bölümünde belirtilen idari kayıt veri grafiklerine göre Irak gıda ihracat değerlerinde büyük düşüşler yaşamamıştır. Bu durumun temel nedeninin Irak'ın salgından Bölge ülkelerine kıyasla daha az etkilenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca karantina ve izolasyon süreçleri nedeniyle gıda ürünlerindeki stoklama iç pazara hizmet veren Bölge firmalarının talebi karşılamak amacıyla daha çok üretim yapmalarını sağlamıştır.

2.2.5. Turizm

Bölge illerinden Mardin ili için en olumsuz durum hiç kuşkusuz yüksek kültür turizmi potansiyeli içeren ilin bu dönemde otel doluluk oranlarında yaşadığı keskin düşüşlerdir. Yapılan mülakatlardan edinilen bilgilere göre Mardin turizmi pandemi döneminden en olumsuz etkilenen sektör olarak belirlenmiştir. Nitekim 2016 yılından bu yana sürekli artmakta olan turist sayısı Mardin İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün verdiği bilgilere göre 2020 yılı ilk 5 aylık döneminde keskin bir düşüşe geçmiştir. Bu durumu en az zararla atlattıklarını sağlamak amacıyla Turizm ve Kültür Bakanlığının aldığı tedbirler ve yayınlanan genelgeler il müdürlüğü tarafından turizm otel işletmecileri ve tur yetkilileriyle anlık paylaşılmaktadır. Ayrıca Mardin TÜRİSAB'dan alınan bilgiler il kültür turizm müdürlüğü tespitlerini doğrulamaktadır. TÜRİSAB'a göre Ramazan ayı sonrası Mardin turizmi ara sezonu neredeyse hiç yaşanmamıştır. Mardin'de turizm sektörüne dayalı olarak gelişen hediyelik eşya sektörü de aynı şekilde durma noktasına gelmiştir. İlkbahar sonrası yaz sezonu ve pandeminin etkisi kültür turlarının tamamen durmasına ve turistlerin görece şahsi araçlarıyla seyahat etmelerine neden olmuştur. Yine de hava sıcaklıklarının ve salgının sonbaharda etkisinin azalması durumunda ilin son sezonunda hareketlilik yaşanması beklenmektedir.

İlkbahar sezonu Batman turist sayısında en çok artış yaşanan sezondur. Bu dönemde Batman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından tespit edilen otel doluluk oranları normal döneme kıyasla %95 azalmıştır. Bu durum Batman turizminin bu dönemde içinde kaldığı zor durumu gözler önüne sermektedir. Haziran ayında yeni normal dönemine girilmesiyle otel doluluk oranları %20 civarına çıkmıştır. Özellikle Hasankeyf bölgesinde yapılacak olan turizm çalışmaları pandemi sürecinden olumsuz etkilenen Batman turizmini canlandırarak potansiyele sahiptir.

Siirt doğa ve inanç turizmi potansiyeli ile öne çıkan bir ildir. Her yıl düzenlenen “Veysel Karani Hazretlerini Anma ve Anneler Günü”, Tillo ilçesinde gerçekleştirilen ışık hadisesi, kitap fuarları, nevroz kutlamaları ve film festivalleri gibi önemli organizasyonlar ilin turizmini dinamik tutan önemli faaliyetler arasındadır. Pandemi dönemi bu faaliyetlerin aksamasına neden olmuştur. İl turist sayısı ve turizm gelirleri değerlerinde diğer illere kıyasla daha az düşüş yaşanmış olsa da turizm potansiyelini harekete geçirecek öne çıkan projelerin bu dönemde ilerleme kaydedememesi il için bir kayıp olmuştur. Siirt ili Ilısu Barajı'nın da faaliyete geçmesiyle doğa turizmi açısından büyük gelişme gösteren Rasl Hacı mevkii ve Deyr Kanyonu, doğal güzelliklerin ön plana çıktığı mesire alanına dönüşmüş olup Botan çayında tekne turları faaliyetlerini yürüten bir kooperatif hizmet vermeye başlamıştır. Siirt ilinde pandemi dönemi sonrası turizm sektöründe en çok bu alanların gelişeceği öngörülmektedir.

Doğa ve tarih turizmi potansiyeli olan Şırnak'ta ise turizm altyapısı ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Şırnak turizmi ildeki vaka sayısının düşüklüğü ve bölge içi ziyaretçi sayısının diğer yerli ziyaretçilere oranla yüksek olmasından dolayı kısa vadede düşük oranda etkilenmiştir.

Genel olarak bakıldığında konaklama işletmeleri bu durgun dönemde işletmelerini kapatmak yerine kısa çalışma ödeneğine başvurarak faaliyetlerini durdurma yönünde karar almışlardır. Görece küçük olan tesisler çok sınırlı sayıda personel ile hizmet vermeye devam etmişlerdir.

Pandemi sürecinin uzun sürmesi durumunda Bölge'de turizm sektörünün 2019 değerlerine ulaşmasının oldukça uzun süreceği değerlendirilmektedir. Bölgede turizm potansiyeli yüksek illerde yatırım yapan turizm işletmelerinin devlet desteklerini yakından takip etmesi ve kısa sürecek bir pandemi süreci ihtimalinde tekrardan canlanacak olan turizm sektörüne ilişkin taleplere hızlı cevap verebilmeleri durumunda kurumsal açıdan fark yaratmaları mümkün olabilecektir.

2.2.6. İnşaat

Özellikle Siirt ili inşaat malzemeleri üretiminde Bölge illerinde ön plana çıkmaktadır. Siirt'te faaliyet gösteren ve büyük ölçekli üretim kapasitesine sahip bir firma tüm ilin ihracat pazar payının çoğunluğunu elinde tutmaktadır. Bu firma Afrika ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeye inşaat malzemesi ihracatı yapmaktadır. İhracat yapılan Afrika ülkelerinin pandemiden dünya geneline oranla daha az etkilenmesi bu firmanın ihracat değerlerinde dikkat çekici bir düşüş yaşamamasını sağlamıştır.

Bölge geneline bakıldığında pandemi sürecinde Bölge halkının önceliklerinin değişmesi ile inşaat sektörünün kısmen durma noktasına geldiği görülmektedir. Sektöre yönelik çok uygun finansman koşullarına rağmen geleceğe ilişkin öngörememe sorunları yeni inşaatların yapımını oldukça sınırlandırmıştır. Pandemi sürecinin uzun sürmesi durumunda inşaat sektörünün canlanmasının uzun zaman alacağı öngörülmektedir.

2.2.7. Tekstil

Bölge tekstil durumuna bakıldığında ise ihrac edilen ürünlerin Avrupa eksenli olduğu görülmektedir. Salgın başladığında Avrupa'ya teslim edilmek üzere alınan siparişler geç ihracat nedeniyle pazar ülkeler tarafından iptal edilmiştir. Maske ithal edecek bazı Avrupa ülkeleri maske imalatını kendi ülkelerinde yapmayı tercih etmiş, bazı Avrupa ülkeleri ise ihracat izni geç çıkınca Bölge firmalarından maske tedarik etmek yerine uzak doğu pazarından maskeleri tedarik etmişlerdir. Bu durum firmaların iç pazara yönelmelerine neden olmuştur. İhracat yaptıkları ülkeleri kaybeden görece üretim kapasitesi büyük olan bu tekstil firmaları iç piyasaya yaptıkları satıştan yeterli geliri elde edemediklerini, iç piyasa satış değerlerinin maske üretim maliyetini kurtarmadığını beyan etmektedirler. Ayrıca firmalar maliyetlerin artmasındaki gerekçelendirmenin kumaşta fiyatın artması ve maske alımına ilişkin koyulan tavan fiyatın yeterli olmaması olduğunu ve kapasite kullanım oranlarında %50'ye varan düşüşler yaşadıklarını bildirmişlerdir. Genel olarak Batman tekstil ve hazır giyim sektörü dalgalı bir seyir izlemiş olup nisan ayında üretim faaliyetlerindeki belirsizlikten dolayı sektörde istihdam azalmaları gerçekleşmiş; maske, koruyucu elbise ve eldiven üretimine başlanmasından dolayı mayıs ayında sektördeki olumsuz seyir azalmıştır.

Mardin ilinde özellikle Midyat ve Nusaybin'de üretim yapan konfeksiyon tarzı küçük ölçekli tekstil ve hazır giyim firmaları talep daralmasından dolayı salgının ilk dönemlerinde kısa çalışma ödeneğine başvurarak çalışanlarını ücretsiz izne göndermek ve faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır

Pandeminin kısa vadeli etkileri değerlendirildiğinde satış zincirlerinin kapanması ve ihracatın 1-2 aylık bir dönemde kısıtlanması üretim ve istihdam açısından bütün sektörü nispeten olumsuz etkilemiştir. Hazır giyim sektörünün ise orta ve uzun vadede talebin düşmesinin etkilerini göreceği, ürün çeşitliliğinde değişime gidilmezse istihdam yaratma kabiliyeti nedeniyle Bölge işsizliğine de aynı oranda olumsuz etkilerinin olacağı öngörülmektedir.

2.2.8. Perakende Ticaret

Bölgede perakendecilik dış pazara yakınlık nedeniyle potansiyeli olan ve sürekli gelişen bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta Şırnak ve Mardin olmak üzere perakendecilik bölgede en önemli geçim kaynakları arasındadır. Nitekim Bölge'de dayanıklı mallara yönelik yapılan perakendecilik değerlerinde nispeten azalma olsa da gıda tüketimine yönelik yapılan perakendecilik değerlerinde artış olduğu bilinmektedir. Hatta gıda tüketimi perakende ticaretinde ciro artışının %70-80'lere vardığı öngörülmektedir.

2.2.9. TSO'ların Firmalara Yönelik Bilgilendirme ve Yönlendirme Faaliyetleri

Bölge ticaret ve sanayi odaları tarafından işletmelere yönelik kefalet, idari konular, mali yükümlülükler kredi işlemleri ve vergi süreci konularında gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri hakkında bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kamu ve finansman destekleri ve teşvikler, limanlar, nakliye ve ulaşım konularında bilgilendirmeler yapılmış olup TOBB bünyesinde firmalara yönelik kredi desteği sunulmuştur. Genel olarak

Bölge’de firmalara yönelik olumsuz etkilerin kısa vadede yüksek olmadığı TSO yetkilileri tarafından tespit edilmiştir.

2.2.10. KOSGEB Destekleri

- 30 Haziran’a kadar vadesi dolacak olan geri ödemeli destekler kapsamındaki borçları ve varsa takip eden taksitleri faiz alınmaksızın her birine 3 ay eklenmek suretiyle ertelenmiştir.
- KOBİ kredi faiz desteği programı kapsamında kredi ödemeleri devam eden işletmelerin nisan-mayıs-haziran aylarındaki taksitleri ilgili krediye ilişkin vade sonuna 3 (üç) ay olacak şekilde eklenecektir.
- Proje bazlı desteklerden ve girişimcilik desteklerinden yararlanan proje süresi veya girişimcilik destek süresi salgının başladığı 11 Mart ve sonrası tarihte sona eren işletmelerin 4 aya kadar ek süre talep etmesi halinde proje veya destek süresi bitiş tarihine işletmelerin talep ettiği süre ek süre olarak verilecektir.
- KOBİ Teknoyatırım Destek Programı kapsamında (COVID-19) salgınından korunmak üzere üretilecek ürünler “Cari İşlemler Hesabına Katkı Sağlayacak Ürünler Listesi” için belirlenen usule ve teknoloji alanına bakılmaksızın ürün listesine eklenerek Orta-yüksek ve yüksek teknoloji alanında yer alan ve cari işlemler hesabına katkı sağlayacak ürünlerin yerli sanayi tarafından üretimini ve ticarileştirilmesini sağlamak amacıyla desteklenecektir.

2.3.Esnaf ve Sanatkârlar

Bölge illeri esnaf ve sanatkârlar odalarından gelen bilgilere göre Bölge esnafı salgın dönemini geçici bir durum olarak değerlendirmiş ve dükkanlarını kapatmak yerine geçici bir süreyle faaliyetlerini durdurma yönünde karar almışlardır.

Bu dönemde hiç kuşkusuz kapalı ortamların yüksek risk düzeyinden dolayı sokağa çıkma yasağı ve sosyal mesafe zorunluluğu gibi uygulamalar en çok esnaflar ve sanatkarların gelir düzeyini etkilemiştir. Bu dönemde aşağıda belirtilen alanlarda faaliyet gösteren esnaflar, sanatkârlar ve çalışanları işyerlerinin kapalı olmasından dolayı ekonomik olarak zor durumda kalmışlardır. Özellikle normal dönemde kısa vadeli yüksek miktarlarda kredi çeken ulaşım sektöründe faaliyet gösteren okul servisi sahipleri ve çalışanları, motorlu taşıyıcılar kooperatifleri, nakliyeciler, kuaförler, spor salonları, giyim sektöründe faaliyet gösteren esnaflar, kiraathane ve kafeler, lokantalarda faaliyet gösteren işletmeciler ve bu işletmelerde çalışan hizmet sektörü çalışanları Bölge düzeyinde olumsuz etkilenmiş ve geçici de olsa faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. Bu süreç ayrıca temel gıda satışı yapan marketler, büfeler, şarküteriler gibi bazı esnafların gelir seviyelerinde ise artış sağlamalarına neden olmuştur. Pandemi döneminin getirmiş olduğu belirsizlik ve bireyler arasında genel olarak yayılan uzun dönem karantina kaygısı, stokçuluk nedeniyle fazla tüketimin doğmasına yol açmıştır. Kargaşaya sebebiyet vermemek ve yığıllaşmayı önlemek amacıyla marketler bu dönemde sabah 09.00- akşam 21.00 olacak şekilde hizmet vermişlerdir. Bu durum doğal olarak marketlerin gelirlerinin normal döneme kıyasla daha fazla artmasını sağlamıştır. Aynı nedenden dolayı temizlik ve kozmetik ürünleri satan esnaflar da süreçten olumlu etkilenmiştir. (Kolonya, dezenfektan, ıslak mendil, peçete vb. ürünlerde talep artmıştır.) Sokağa çıkma

yaşadığının getirmiş olduğu evden iletişim talebindeki artış bireylerin telekomünikasyon alanında duyduğu ihtiyacı artırmış bu durum telefon satıcısı esnafın da satış gelirlerinde artış yaşamalarını sağlamıştır.

Dikkat çekici bir şekilde bölgenin temel sorunlarından biri olan “Kayıtdışılık” bu dönemde azalma eğilimine girmiştir. Nitekim pandemi döneminde verilen salgına yönelik teşvik ve krediler sayesinde esnaf odalarına kayıtlı olan esnaf sayısı normal döneme kıyasla daha fazla artmıştır. Tescil ve terkin işlemlerine yönelik ESO'lardan alınan bilgilere göre,

- Pandemi sürecinde Mardin ilinde toplam 880 esnafa ilişkin tescil işlemi yapılırken, 142 esnaf terkin edilmiştir.
- Batman ilinde bu süreçte 150 esnaf tescil işlemi yaparken 40 esnaf terkin edilmiştir.
- Şırnak ilinde ise 79 esnaf tescil işlemi yaparken 7 esnaf terkin edilmiş olup Siirt ili için bilgiler temin edilememiştir.

Genel olarak bakıldığında Bölge esnafı salgın dönemini geçici bir durum olarak değerlendirmiş ve dükkanlarını kapatmak yerine geçici bir süreyle faaliyetlerini durdurma veya üretim miktarlarını düşürme yönünde karar almışlardır.

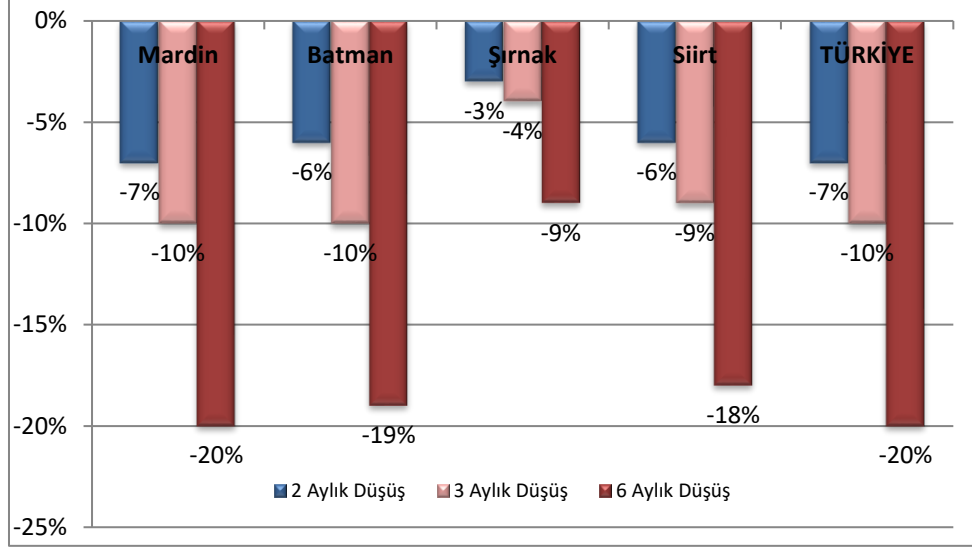
2.3.1. ESO'ların Bilgilendirme ve Yönlendirme Faaliyetleri

- Diğer kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi vardiyalı ve esnaf çalışma sistemine geçilmiştir.
- İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan tüm genelgeler esnaf ve sanatkarlara duyurulmuştur.
- Belediyeler tarafından alınan kararlar doğrultusunda şehiriçi motorlu taşıyıcılar kooperatiflerinin çalışmaları dönemsel olarak durdurulmuş veya azaltılmıştır.
- İlçeler arası çalışan ve vatandaşla etkileşim halinde kalmak zorunda olan üyelere ESO'lar tarafından maske, eldiven ve siperlik dağıtımı yapılmıştır.
- Trafik Tescil Şube Müdürlükleri ile birlikte ticari araç sürücüleri başta olmak üzere tedbirlerin alınıp alınmadığına dair denetlemeler yapılmıştır.
- İl Hıfzıssıhha kurulları tarafından alınan kararlar ESO üyeleri ile paylaşılmıştır.

2.4.İhracat

Dünya genelinde uygulanan sokağa çıkma yasakları ve sosyal hareketliliğin kısıtlanması doğal olarak daha az tüketim ve birçok mal/hizmete olan talebin ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. Talebin azalması mal ve üretim hizmetlerinde de daralmaya neden olmuştur. Talep daralmasının sürmesi durumunda ekonomilerin sürece ayak uyduramaması ve toparlanmanın uzun sürmesi görüşü hakimdir. Aşağıdaki grafikte de belirtildiği üzere, talep daralmasının ekonomideki etkilerine bakıldığında, iyimser senaryoda (etkinin iki ayda sona ereceği) Mardin, Batman ve Siirt illerinde ve Türkiye’de %6 ila 7’lik bir daralma yaşanacağı; daha kötümser bir senaryoda (etkinin altı ayda sona ereceği) ise daralmanın yine aynı illerde ve Türkiye’de %18 ila 20’ye kadar çıkacağı öngörülmektedir. Şırnak ili özelinde pandeminin kısa orta ve uzun vadeli senaryolarındaki talep daralmalarının diğer illere ve ülke geneline kıyasla düşük değerlerde olması dikkat çekicidir.

Şekil 5. Talep Şokunun Etkisi (%)

Kaynak: Türkiye'de Covid-19 Odaklı Talep Şoklarının Coğrafi Yayılımı; Akçığit ve Akgündüz, Nisan 2020.

Bölge ticaretinde ihracat değerleri ithalat değerlerinin çok üzerindedir ve Ortadoğu pazarı ihracatta önemli bir paya sahiptir. Özellikle ihracata dayalı üretim ve ticaret yapan Mardin ve Şırnak Irak pazarına yoğun bir şekilde ihracat yapmaktadır. Bu illerin talep daralmasından dolayı küresel ihracat pastasının küçülmesinden etkilenmesi olasıdır. Ayrıca Habur sınır kapısında uygulanan sıkı tedbirler ihracata yönelik mal taşıma hizmetlerini kısmen sınırlandırmıştır.

Mardin Gümrük İl Müdürlüğünden alınan bilgilere göre salgın döneminde Mardin'den Habur'a giden ihraç ürünler Irak'a taşınırken, mal yüklü kamyonların Iraklı şoförlere teslim edildiği ve malın teslim edilmesinden sonra yine sınırda Iraklı şoförlerin boş kamyonları Türk şoförlere geri teslim ettiği ve sınır kapısındaki mal akışlarında yoğunluğun normal dönemle kıyaslandığında aynı olduğu tespit edilmiştir.

Şırnak İpekyolu Gümrük Müdürlüğünden alınan bilgilere göre Şırnak ilinde ihracat noktasında kısa vadede kayda değer bir azalma olmadığı bilgisi verilmiştir. Gümrük müdürlüğünden alınan bilgilere göre Habur sınır kapısında araç giriş çıkışları ve ihracat değerlerine ilişkin pandemi dönemi ve normal dönemin kıyaslandığı tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Habur Sınır Kapısı Pandemi Dönemi İhracat Değerleri

Göstergeler	2019 (31 Mayıs itibarıyla)	2020 (31 Mayıs itibarıyla)	yüzde değişimi
Toplam Araç- Giriş Çıkış (Adet)	484.771	460.355	-5%
Toplam İhracat Değerleri (\$)	888.213.320 \$	868.070.676 \$	-2,2%

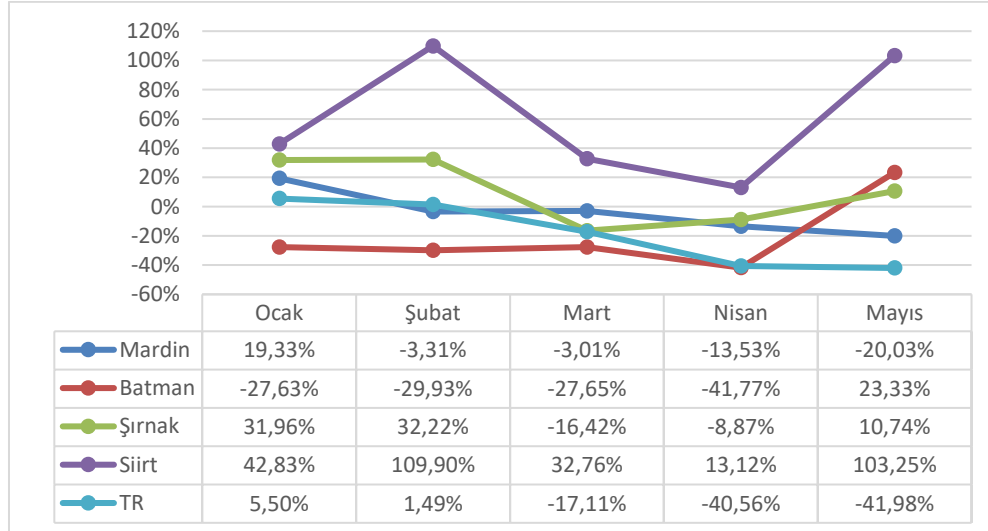
Kaynak: Şırnak Gümrük İl Müdürlüğü, Mayıs 2020.

Ayrıca Bölge Ticaret Müdürlüklerinden alınan bilgilere göre illerde düzenli aralıklarla gerçekleştirilen sergi fuar ve panayırın yapılamaması sebebiyle gerekli ürün ön tanıtımları yapılamamış olup bu durumun ihracatı orta ve uzun vadede olumsuz etkileyeceği tahmin edilmektedir.

2.4.1. İhracat Değerlerindeki Dönemsel Değişimler

TİM'in aylık idari kayıtlarından alınan veriler kıyaslanarak 2019 yılı ocak-mayıs dönemleriyle 2020 yılı ocak-mayıs dönemleri arasındaki ihracat değerlerindeki değişim incelenmiştir. Aşağıda yer alan grafiğe göre Mardin ihracatının bir önceki yılın aynı dönemine göre şubat ayında ve pandemi döneminde düşüş yaşadığı görülebilmektedir. İhracat değerleri Mardin için mayıs döneminde %20'ye kadar düşüş yaşamıştır. Batman ihracat pazarı daha homojen dağılmıştır. Avrupa ve Ortadoğu ağırlıklı ihracat yapan Batman'da mayıs ayı haricinde diğer dönemler 2019 yılına kıyasla düşüş yaşamıştır. Mayıs ayındaki artış dikkat çekici olmakla birlikte tekstil ve hazır giyim sektörü cazibe merkezi olan Batman ilinde ürün çeşitliliğine giden firmaların pandemiden korunmak amacıyla ürettikleri ürünleri ihraç ettiği yorumu yapılabilir. Siirt ihracatının çoğunluğu hazır beton ve diğer inşaat malzemelerine dayanmaktadır. Normal dönemde ve pandemi döneminde önceki yıla kıyasla ihracat değerlerinin sürekli artırması dikkat çekicidir. Şırnak ihracatı mart ve nisan aylarında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla bir miktar düşüş yaşasa da mayıs ayında %10'luk bir artışla dönemi kapatmıştır. Türkiye genelindeki ihracat düşüşleri ise dış ticaret dengesi için risk teşkil etmektedir

Şekil 6. Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Kıyasla (2019-2020) İhracattaki Değişim (%)

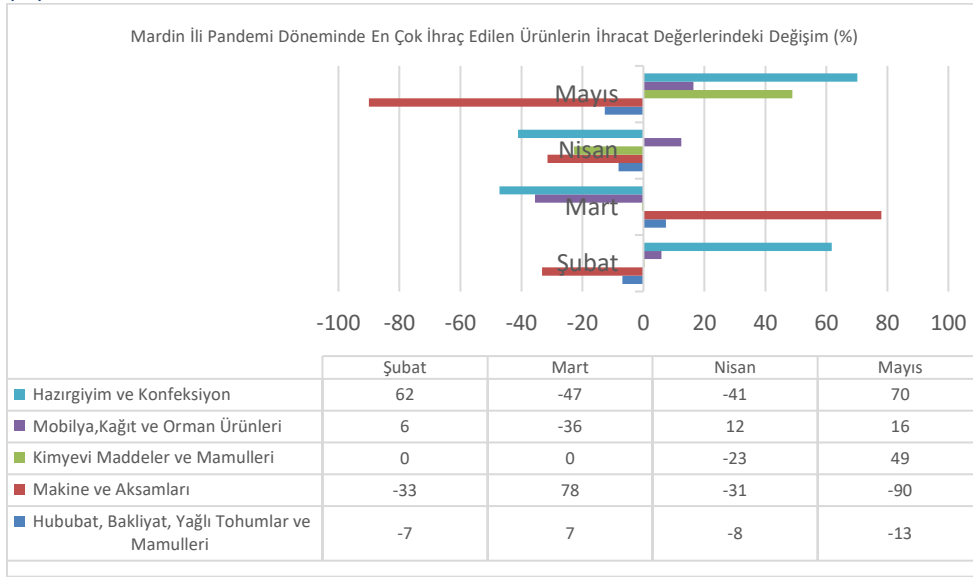
Kaynak: TİM, Haziran 2020

2.4.2. Sektörel İhracat

İller bazında normal dönemde ve pandemi döneminde değerler bazında en çok ihracatı yapılan ürünler aylık bazda her il için ayrı olacak şekilde incelenmiş ve dönemler arasındaki değişim oransal olarak grafikleştirilmiştir.

Mardin ilinin önde gelen ihracat ürünlerine baktığımızda hububat, bakliyat ve yağlı tohumların ihracatında dönemsel olarak bir miktar düşüş olduğu görülebilmektedir. Pandemi döneminde en yüksek düşüşler ilin makine ve aksam ticareti üzerine olmuştur. Ayrıca hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerin ihracatında mart ve nisan aylarında %40'lar civarında düşüşler yaşanmış olsa da mayıs ayında bu değerlerde artış yaşandığı görülmektedir. Bu ürüne yönelik nisan ve mayıs aylarındaki düşüş göze çarpmaktadır (Şekil 7).

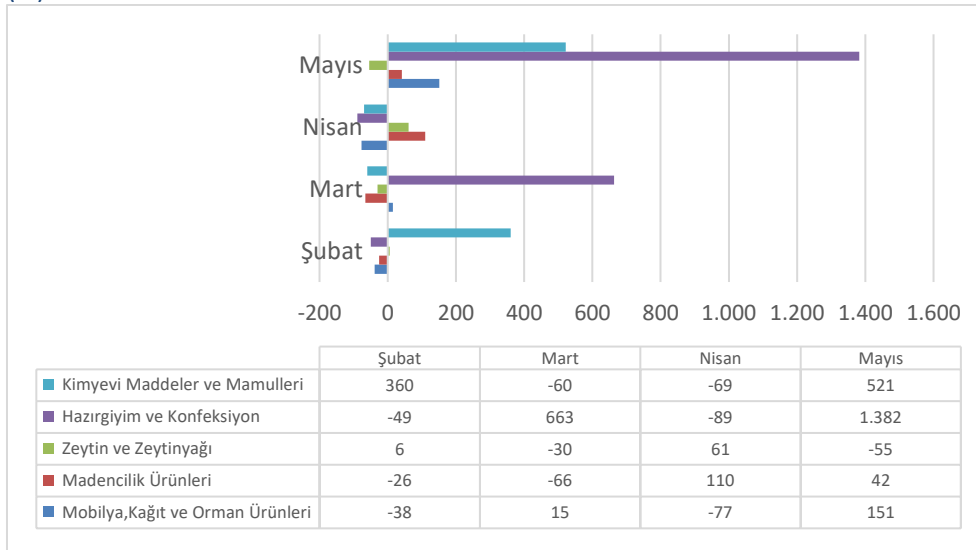
Şekil 7.Mardin İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%)³

Kaynak: TİM, Haziran 2020

Batman'da ilin önde gelen ihracat ürünlerindeki değişimler gözlemlendiğinde kimyevi maddeler ve mamülleri ihracat değerinin mayıs ayında nisan ayına oranla 5 kat artması dikkat çekici bir durumdur. Hazır giyim ve konfeksiyon ihracatına bakıldığında nisan ayında bir miktar düşüş olsa da mayıs ayında bir önceki döneme göre ciddi bir ihracat artışı yaşandığı görülmektedir. Bu durum bir önceki başlıkta yer alan firmaların pandemiye özel ürün dönüşümüne gittiklerini desteklemektedir (Şekil 8).

Şekil 8.Batman İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%)

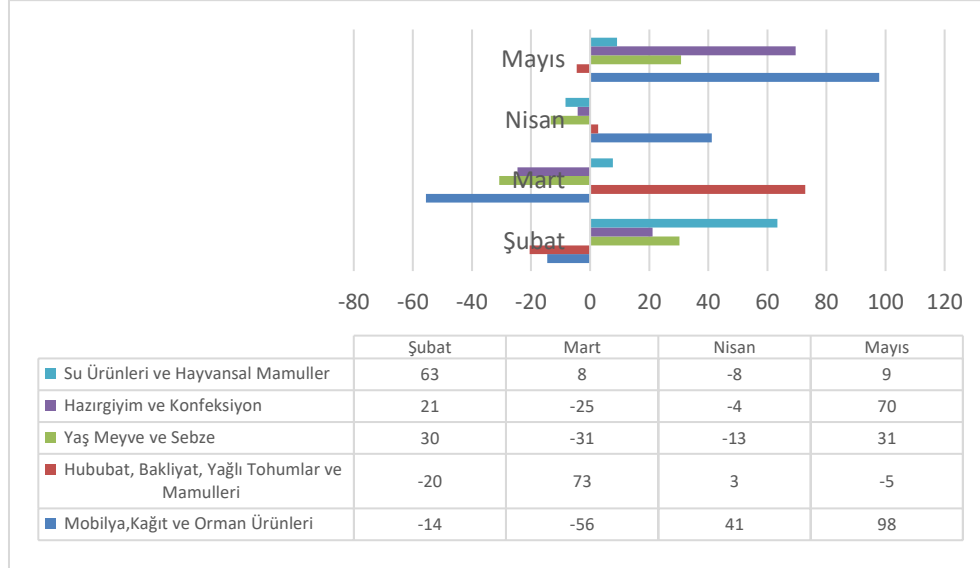

Kaynak: TİM, Haziran 2020

³ Ürünler sıralama bazlı değildir. En yüksek ihracat değerine sahip ürünlerdeki değişimler gözlemlenmiştir.

Normal dönem ve pandemi dönemi değerleri incelendiğinde Şırnak ilinde en çok ihraç edilen ürünlerin ihracat değişimlerinde bir önceki döneme kıyasla çarpıcı değişimler olmadığı göze çarpmaktadır (Şekil 9).

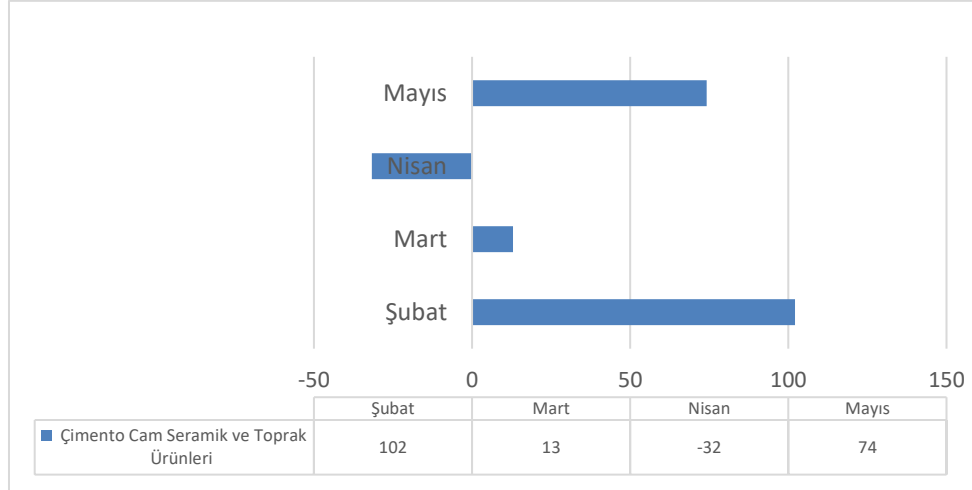
Şekil 9. Şırnak İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%)

Kaynak: TİM, Haziran 2020

Siirt ilinde diğer ihracat ürünlerine kıyasla değerler bazında öne çıkan inşaat ürünlerinin dönemler arası değişimleri incelendiğinde nisan ayında bir miktar düşüş yaşansa ihracat değerlerinin artış eğiminde olduğu söylenebilir (Şekil 10).

Şekil 10. Siirt İli Pandemi Döneminde En Çok İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Değerlerindeki Değişim (%)

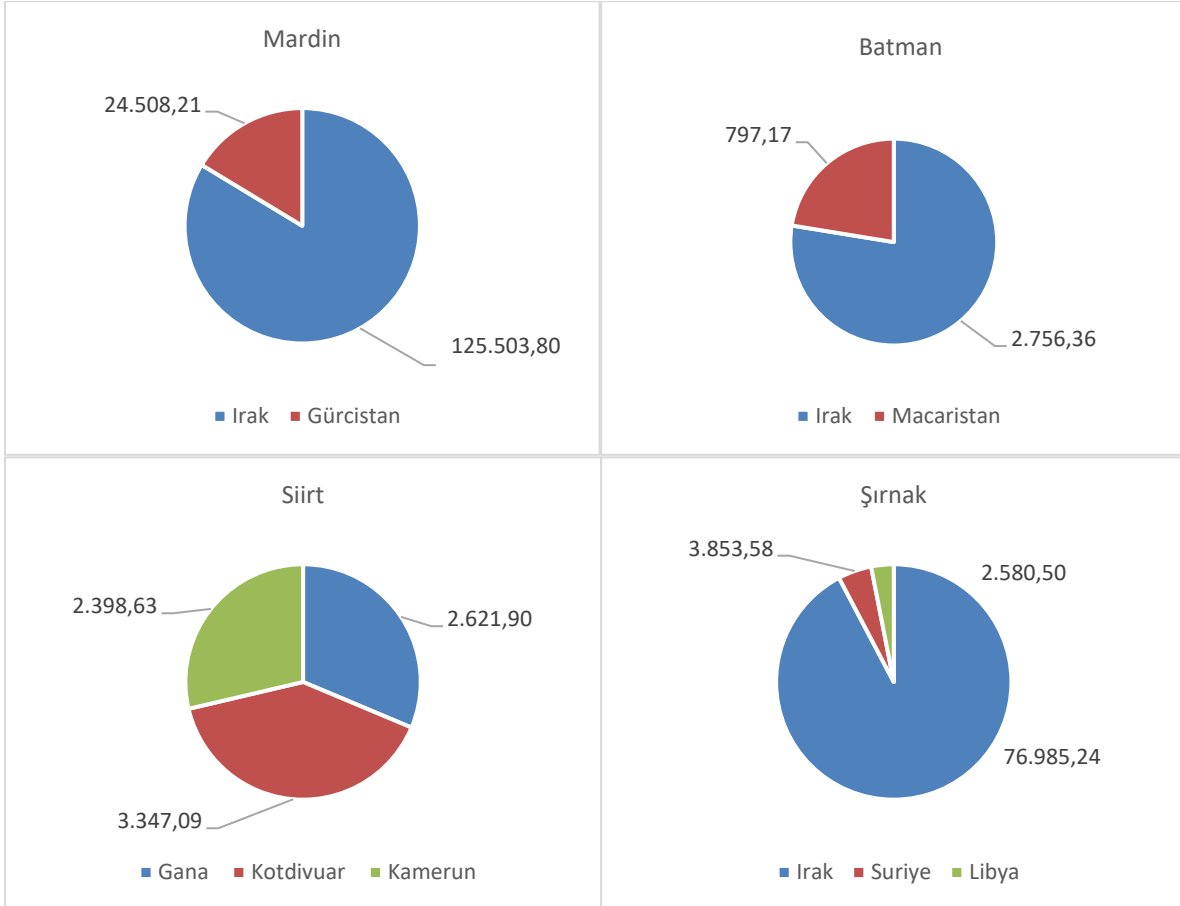
Kaynak: TİM, Haziran 2020

2.4.3. Bölge'nin İhracat Yaptığı Ülkelerin Durumları

Bu başlık altında Bölge illerinin önde gelen ihracat pazarı ülkelerle olan ihracat ilişkileri ve bu ülkelerin pandemiden etkilenme durumları incelenmiş olup veriler grafikleştirilerek analiz ve öngörüler yapılmıştır.

Pandemi döneminde illerin ihracat yaptığı ülkelerdeki değişimler incelendiğinde Mardin ilinin ihracat pazarı olan Ortadoğu ülkelerinin dışında Gürcistan pazarına yöneldiği, Batman ilinin Macaristan pazarına yoğunlaştığı, Siirt ve Şırnak pazarında ise önemli değişimlerin olmadığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Siirt ve Şırnak dış pazarının Mardin ve Batman iline kıyasla fazla etkilenmediği söylenebilir.

Şekil 11. Pandemi Döneminde En Çok İhracat Yapılan Ülkeler (1000\$)⁴

Kaynak: TİM, Haziran 2020.

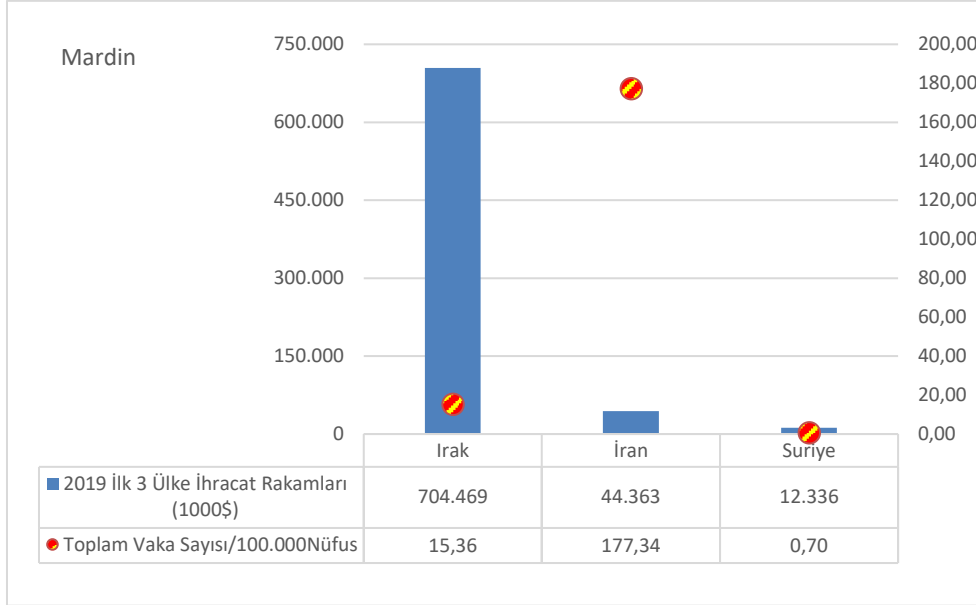
2019 yılı Bölge illerinin ülke bazlı genel ihracat verileriyle bu ülkelerdeki salgın vakalarının artış değerlerinin kıyaslandığı grafikler aşağıda gösterilmiştir⁵:

Mardin ili genel ihracat pazarı Ortadoğu'dur. Ortadoğu'da özellikle İran'da çıkan yüksek vaka sayısı bir önceki pasta grafikten de anlaşılacağı üzere bu ülkeye yapılan ihracatı olumsuz etkileyerek ilin pazar yöneliminin bu süreçte değişmesine neden olmuş olabilir. Ayrıca Suriye'nin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık bu dönemde de Mardin için önemli bir Pazar olan bu ülkeye yeterince ihracat yapılamamasına sebebiyet vermiştir.

⁴ Pandemi dönemi ihracatı mart, nisan ve mayıs aylarının toplam ihracat değerlerinden oluşmaktadır.

⁵ Ülkelerde salgının başladığı ilk tarihten 31 Mayıs'a kadar olan zaman aralığındaki toplam vaka değerleri baz alınmıştır.

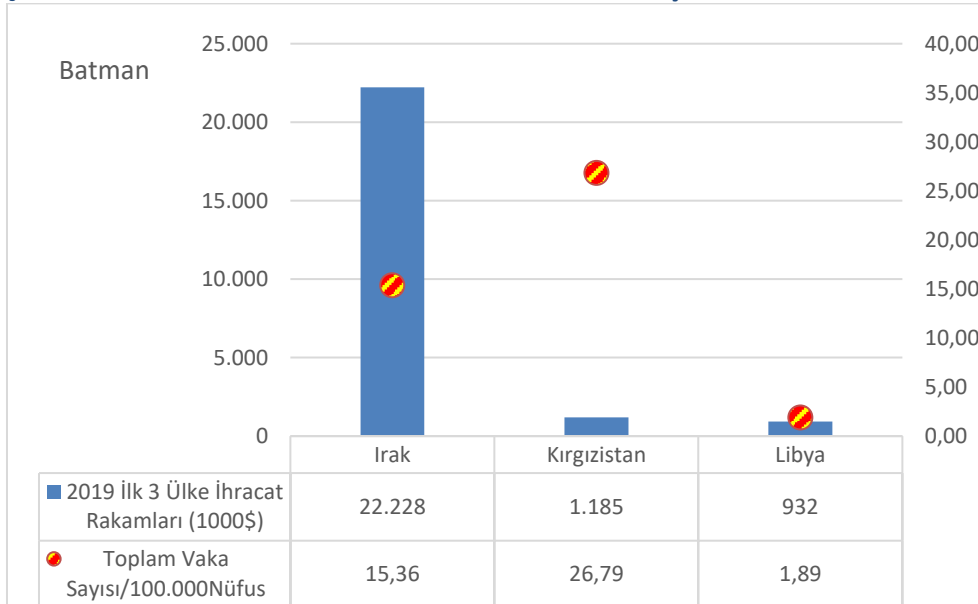
Şekil 12. Mardin İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları

Kaynak: TİM ve WHO verilerinden derlenmiştir (Haziran 2020).

Batman ihracatına bakıldığında Irak başta olmak üzere birçok pazara hizmet verdiği görülmektedir. Bu dönemde Irak vaka oranlarının düşük olmasından dolayı buraya yapılan ihracatta bir değişiklik olmamış olsa da Kırgızistan'daki vaka sayısının görece orta seviyede olması ve Libya'nın içerisinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık bu dönemde ilin ihracatını Avrupa'ya özellikle Macaristan'a kaydırıldığını gösterebilir.

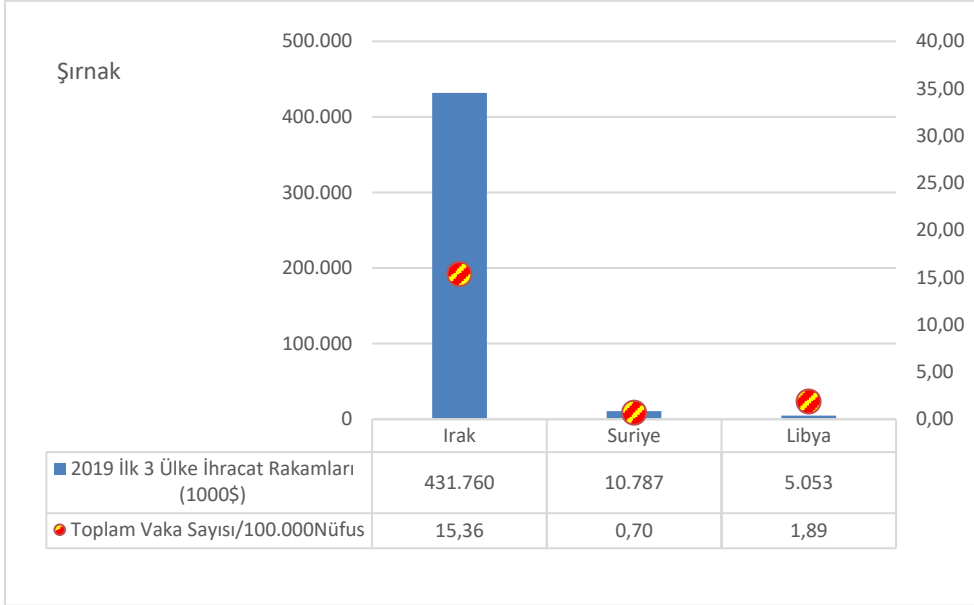
Şekil 13. Batman İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları

Kaynak: TİM ve WHO verilerinden derlenmiştir (Haziran 2020).

Şırnak'ın pazar durumu Batman iliyle benzerlik göstermektedir. Ortadoğu pazarına yönelik ticaret yapan Şırnak bu dönemde Suriye ve Libya'da meydana gelen siyasi istikrarsızlık nedeniyle Macaristan pazarına yönelmiştir. Irak ihracatı için halen büyük önem arz etmekte olup bu ülkeye yapılan ihracat pandemi döneminde de devam etmiştir.

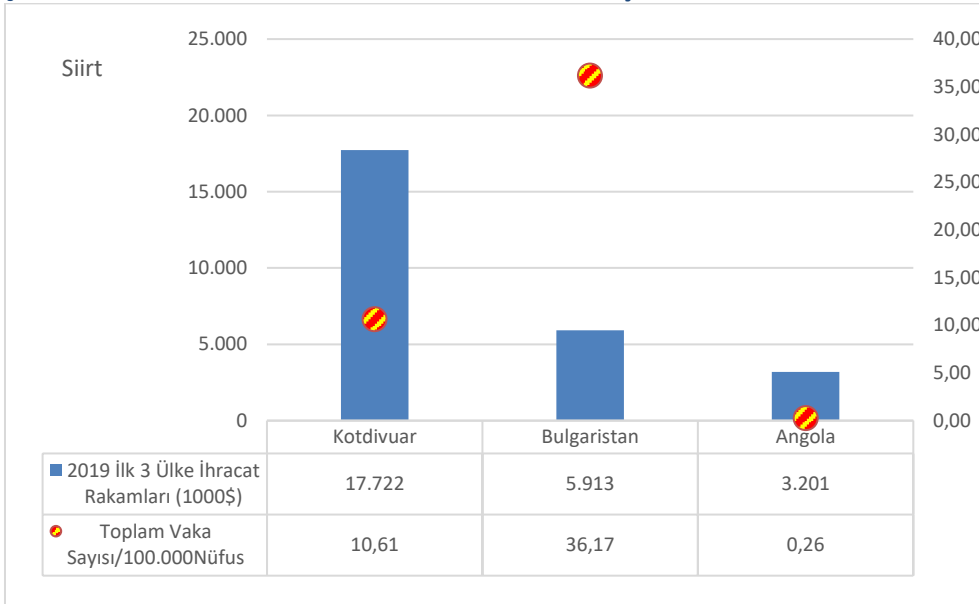
Şekil 14. Şırnak İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları

Kaynak: TİM ve WHO verilerinden derlenmiştir (Haziran 2020).

Siirt ihracat pazarı inşaat malzemeleri sektörü üzerine yoğunlaşmış olup genel olarak Kotdivuar (Fildişi Sahili), Angola gibi Afrika kıtası ülkelerine hizmet vermekte ancak diğer illerle kıyaslandığında hizmet verdiği ülkeler dönemsel olarak daha çok değişkenlik göstermektedir. İlin pandemi döneminde de Afrika kıtasına yönelik ihracat faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir.

Şekil 15. Siirt İhracat Pazarlarında Görülen Vaka Artış Hızları

Kaynak: TİM ve WHO verilerinden derlenmiştir (Haziran 2020).

Genel değerlendirme yapıldığında Bölge ihracatçılarının Irak'taki müşteri firmalar haricinde diğer ülkelerdeki müşteri profillerinde değişimler olduğu çıkarımı yapılmıştır. Kısa vadede kalıcı bir değişimden söz etmek pek mümkün olmasa da pandemi sürecinin daha uzun vadeli etkisi incelendiğinde ihracat profillerindeki değişimler daha net anlaşılacaktır.

2.5. Ticaret İl Müdürlüklerinin Faaliyetleri

- Pandemi döneminde özellikle salgın süresince ortaya çıkan ve/veya çıkabilecek fiyat dengesizliklerini gidermek amacıyla eczane ve sağlık firmaları özelinde yoğunlaşarak Belediye zabıta ekipleri ve mali denetim uzmanları ile birlikte denetim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.
- Süreç içerisinde tüketici sorunları e-devlet üzerinden çözülmeye çalışılmıştır.
- Hakem heyeti çalışmaları ve toplantılar ise salgın nedeni ile geçici olarak ertelenmiştir. Firmaların iş ve işlemlerini salgın döneminde sağlıklı bir biçimde yürütmesi ve gerekli önlemler ile tedbirlerin alınmasına yönelik tebligatlar firmalara tebliğ edilmiştir.
- Tarım Kredi Kooperatifleri hariç olmak üzere Kooperatiflerin olağan genel kurulları ileri bir tarihte gerçekleştirilmek üzere ertelenmiştir.
- Pazarlarda fiyat düzeyleri kontrol edilmiştir.

2.6. Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüklerinin Faaliyetleri

İl müdürlükleri tarafından illerde yer alan imalathanelere belirli aralıklarla ziyaretler yapılarak faaliyetler ve firmalar tarafından alınan tedbirler denetlenmiştir. İllerde yer alan ve maske üretimine geçen Tekstil fabrikalarına belirli aralıklarla uygunluk denetimleri adı altında ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Emek yoğun çalışan tekstil firması personelinin sosyal mesafe kurallarına uymalarına yönelik bilgilendirmeler yapılmıştır. Siirt ilinde kural ve talimatlara uymayan 26 sanayi kuruluşuna hak mahrumiyeti cezası uygulanmıştır. Firmalara ücretsiz maske dağıtım hizmeti verilmiştir.

2.7. Yerel Yönetimlerin Faaliyetleri

Belediyelerden ve İl Özel idarelerinden alınan bilgilere göre kamu kaynaklı büyük ölçekli projelerin uygulama ve hazırlık dönemlerinde (uygulama projelerinin hazırlanması, ihale aşamaları vb.) salgının kısa vadeli olması durumunda yaklaşık 2 aylık bir gecikme olacağı öngörülmektedir.

Bölge belediyeleri tarafından yürütülen faaliyetler aşağıdaki gibidir:

- Çarşı, cadde vb. yerlerde yoğunluğun azaltılması amacıyla kısmi olarak bu bölgeler trafiğe kapatılmış ve faaliyetler durdurulmuştur.
- Sokağa çıkma yasağı döneminde denetim faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere emniyet personelleriyle birlikte zabıta ekipleri de görev almış olup özellikle Pazar alanı giriş ve çıkışlarında denetimler zabıta ekiplerince yapılmıştır.
- Süreç boyunca Belediyelerin internet sitelerinde, sokak ve caddelerdeki afiş ve billboardlarda, anonslar aracılığıyla salgınla mücadele ve alınacak tedbirlere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yapılmıştır.
- ESO ile birlikte toplu taşıma kooperatiflerine ve esnaflara yönelik denetimler gerçekleştirilmiş ve uyarılar yapılmıştır.
- Belediyelerin Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlıkları tarafından kamu kurumlarına maske, eldiven ve hijyen dezenfektanı dağıtılmıştır. Ayrıca kamu kurumu binaları düzenli olarak ilaçlarla dezenfekte edilmiştir.

- Belediyeler tarafından açlık sınırı altında yaşayan vatandaşlara muhtelif zamanlarda hijyen kiti ve gıda yardım kolisi yardımları yapılmıştır.

2.8.Üniversitelerin Durumu

2.8.1. Üniversitelerin Araştırma Merkezlerine Pandeminin Etkileri

Artuklu Üniversitesi bünyesinde genel konularda yapılan araştırmalar online olarak devam ettiğinden pandemi döneminde bu araştırmaların yürütülmesinde büyük bir değişim yaşanmamıştır. Bu dönemde pandemi ile mücadeleye yönelik araştırma faaliyetleri üniversite bünyesinde artmış ve pandemiye ilişkin yapılan araştırma çalışmaları dışındaki laboratuvar çalışmalarının sayısında bir miktar azalma olmuştur.

BÜMER'den alınan bilgilere göre ilgili araştırma merkezinin salgının olumsuz etkilerine doğrudan ve dolaylı olarak maruz kaldıkları bilgisi verilmiştir. Artuklu Üniversitesinde olduğu gibi bu merkezde de laboratuvar çalışmalarında ciddi şekilde düşüş yaşanmıştır. İdari personelin izinli olması merkezin rutin faaliyetlerinin de yürütülmesine engel olmuştur. Merkez paydaşlarından beklenen analiz/işbirliği taleplerinde de ciddi bir azalış olması kısa salgın döneminde merkezin faaliyetlerinde ciddi bir aksamaya yol açmış ve merkezin ekonomik açıdan sıkıntı yaşamasına sebep olmuştur. Aynı araştırma merkezinde bulunan PCR testi alt yapısı sayesinde Sağlık Bakanlığı'nın onayı sonrasında Covid-19 testlerine başlanması planlanmaktadır.

Şırnak Üniversitesi Teknoloji ve Araştırma Merkez Laboratuvarının pandemi döneminde yaşadığı en büyük sıkıntının dönem içerisinde teslim alınması planlanan laboratuvar makine ve ekipman tedarikinde gecikmelerin yaşanması olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kuşkusuz orta vadede paydaşlar tarafından talep edilen analiz ve araştırma çalışmalarında gecikmeler yaşanmasına sebebiyet verecektir. Ayrıca toplu ortamda yapılması gereken laboratuvar çalışmalarının tamamen durması da merkezin ekonomik açıdan sıkıntı yaşamasına sebep olmuştur. Şırnak Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi çalışmalarına genel olarak bakıldığında ise kısa vadede salgının bu bölgeye etkileri düşük olduğundan çalışma ve faaliyetlerde büyük farklılıklar olmamıştır.

Siirt Üniversitesinde şu an için araştırma merkezi tarzı bir oluşum bulunmamakla birlikte teknoloji transfer ofisi kurulmasına yönelik çalışmalar başlamıştır.

2.8.2. Üniversitelerin Faaliyetleri

Diğer kamu kurumlarında olduğu gibi üniversitelerde de binalarda ve araçlarda soğuk sıkım dezenfeksiyon personellere yönelik maske eldiven dezenfektan temini gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Rektörlükler tarafından personele yönelik düzenli olarak salgını önleyici tedbirlerle ilgili konularda bilgilendirmeler yapılmıştır.

Salgın döneminde yaşanan bölgesel ve kurumsal ihtiyaçların karşılanmasında, üniversitede mevcut araştırma merkezinin alt yapısına birkaç ekleme yapılarak, pandemi sürecine analiz ve teşhis desteği ile faydalı olma çabasına girilmiştir. Hazırlanan projelerde, kişisel temizliğin

sağlanmasında önemli faktörlerden olan dezenfektan üretimi ve erken teşhis ve tanı yapılarak tedavinin başlamasında kullanılacak ileri teknoloji sistemlerin kurulması amacıyla girişimlerde bulunulmuştur.

Covid bulgularını tespit etmek amacıyla Mardin Devlet Hastanesi tarafından kullanılan hızlı tanı kitlerinin yanlış bulgu verme oranı yüksek olduğundan hastaneye PCR cihazının kurulmasını sağlamak amacıyla Artuklu Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu öğretim görevlileri Diyarbakır SBÜ Gazi Yaşargil Eğitim ve Araştırma Hastanesi görevlendirilmiş ve PCR cihazının kurulumu noktasında eğitim almışlardır. Daha sonra öğretim görevlileri ve PCR cihazının alındığı firmanın teknik yetkilileri tarafından Mardin Devlet Hastanesinde çalışan 12 biyoloğa cihazın kullanımı hakkında eğitim verilmiş ve mevcut cihaz, devlet hastanesinde virüs tespit etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

2.8.3. Üniversitelerin Bilişim Altyapısı

Artuklu Üniversitesi bu dönemde diğer üniversitelerde olduğu gibi uzaktan eğitim sistemine geçmiş ve süreç içerisinde uygulamada bir sıkıntı yaşanmadığı bildirilmiştir. Üniversitenin yaptığı bir araştırmaya göre öğrencilerin internet altyapısı temin etmede yaşadığı sıkıntılar ve mekansal zorluklar bazı öğrencilerin eğitim sistemine erişmelerinde problemler yaşamalarına sebep olmuştur. Ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan öğrencilere yönelik akademisyenler tarafından sağlanan burs imkânı bu problemin nispeten ortadan kalkmasını sağlamıştır. Ayrıca öğretim elemanlarıyla ve halka açık yapılan dijital ortam görüşmeleriyle akademisyenlerin Ar-Ge faaliyetleri için teşvik edilmesi sağlanmıştır.

Bölge Üniversitelerinin pandemi sürecinde sağlamış olduğu hizmetler için teknik altyapının ve bilişim altyapısının yeterli olduğu ancak bu altyapıların yönetilmesi için gerekli olan nitelikli personel temini noktasında ciddi sıkıntılar yaşandığı bildirilmiştir.

2.9. Ekonomik Açıdan Genel Değerlendirme

Dünya geneline yayılan ürün ve hizmet akışının bu süreçte ülkelerin kendi ihtiyaçlarını karşılama noktasında daha fazla faaliyet göstereceği varsayılarak ürün ve hizmet ihtiyaçlarını kendi pazarlarından karşılayacakları öngörülmektedir.

Talep daralması nedeniyle oluşan dış ticaretteki durgunluk nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomik büyüme oranları yavaşlamıştır. İşletmeler büyüme politikalarını gözden geçirerek büyüme hedeflerine odaklanmaktan ziyade kar odaklı nakit döngüsü yüksek ürünlerin satışına yönelik yol haritası oluşturmaya önem vermişlerdir. Bu dönemde hiç kuşkusuz dijitalleşme ve e-ticaretin önem kazanması işletmelerin özellikle sosyal medyayı Zoom ve benzeri uygulamaları etkin kullanmalarına, e-ticaret altyapılarını geliştirerek finansman ve müşteriye ulaşmanın yollarını aramalarına yol açmıştır. Maliyetlerin azaltılması ve kaynak verimliliği uygulamaları bu dönemde hiç kuşkusuz çok daha fazla ön plana çıkacaktır⁶.

⁶ COVID-19'un Krizle Mücadelede Yol Haritası, pwc Türkiye, Nisan 2020.

OSB'lerin genel durumuna bakıldığında pandemi döneminde kısa vadede tahsis/iptal durumlarında bir değişim gözlemlenmemiştir. Doluluk oranlarında da normal döneme kıyasla önemli bir fark görülmemektedir. OSB'lerde devam eden inşaat ve altyapı çalışmalarının bu dönemde ertelendiği tespit edilmiştir. Ürün lojistiği noktasında yoğunlukta nispeten bir azalma olsa da tedarikçi ve müşteri profillerinde kısa vadede bir değişim gözlemlenmemektedir.

Bölge firmaları bu dönemde işletmelerini kapatmak yerine faaliyetlerini geçici olarak durdurma ve çalışanlarına yönelik kısa çalışma ödeneği desteğinden faydalanma yolunu tercih etmişlerdir.

Bölge OSB tekstil ve hazır giyim firmalarında nisan ve mayıs ayında satışlarda ve istihdam sayılarında dalgalanmalar tespit edilmiş olup bunun nedeninin dış pazar talep daralması olduğu firma yetkilileri tarafından bildirilmiştir. Bu problemi iç pazara ürün satarak ve ürün çeşidini değiştirerek çözmeye çalıştıkları bilinmektedir.

Bölgenin önde gelen sektörlerinden turizm, gıda imalatı, tekstil ve hazır giyim süreçten etkilenmiş olsa da en büyük dalgalanmalar turizm sektöründe özellikle Mardin ilinde yaşanmıştır. Tarım sektöründe ve gıda imalatında kısa vadede olumsuz bir etkiden bahsetmek söz konusu değildir. Hatta bu dönemde karantina uygulaması nedeniyle bireyler arasında artan gıda stoklama faaliyetleri üreticilere olumlu yansımıştır. Toptancıya satılan ürünler ve tarım kredi faizleri gibi çiftçilerin yaşadığı genel problemler bu dönemde de devam etmiştir. İnşaat işleri Bölge'de kısmi olarak yavaşlarsa da özellikle Siirt'te inşaat malzemeleri üreten firmaların ihracat pazarlarında ciddi değişimler olmamıştır. Bu durumun Siirt'te faaliyet gösteren ve Siirt inşaat malzemeleri ihracat pazar payının çoğunu elinde barındıran büyük ölçekli kurumsal bir firmanın etkin pazar stratejisinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Tekstil sektörü incelendiğinde özellikle Batman'da nisan ayı satışlarındaki düşüş ihracattaki talep daralmasına mayıs ayı değerlerindeki artış ise firmaların ihracat kanallarının daralmasından dolayı iç pazara yönelmesine kuvvetle işaret etmektedir. Bölge ticaretine bakıldığında gıda ticareti tüccarlara ciro artışı yaşatırken dayanıklı tüketim mallarının ticaretini yapan tüccarlar bu süreçten olumsuz etkilenmişlerdir.

Bölge'de faaliyet gösteren kayıtlı firma sayılarında ve firmaların çalışan sayılarında bu dönemde az seviyede bir azalma olsa da Türkiye geneli kadar olmaması dikkat çekicidir. Bu durum, firmaların faaliyetlerini geçici olarak durdurdıkları ve kısa çalışma ödeneğinden faydalandıkları çıkarımını kuvvetlendirmektedir. Bölge'de kurulan kapanan işletmeler incelendiğinde pandemi dönemiyle normal dönem arasında ciddi bir fark olmaması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Sokağa çıkma yasağı ve karantina uygulamaları kuşkusuz en çok esnafların gelirlerinde düşüş yaşamalarına neden olmuştur. Bu dönemde verilen destekler kayıt dışılığın bölgede azalmasını sağlamış odalara kayıt olan esnaf sayısı normal döneme kıyasla bu dönemde artış göstermiştir. İşletmeler gibi esnaflar da dükkanlarını geçici olarak kapatma kararı alarak desteklerden faydalanma yolunu tercih etmişlerdir. Temel gıda satışı yapan esnaflar ve telekomünikasyon

hizmet sağlayıcıları bu dönemde gelirlerinde artış yaşamışlar, okul servis sahipleri, motorlu taşıyıcılar kooperatifleri, nakliyeciler, kuaförler ve spor salonları sahipleri ve çalışanları ise faaliyetlerini geçici olarak durdurarak ekonomik olarak zor durumda kalmışlardır.

Bölge ihracatı genel olarak değerlendirildiğinde Bölgenin başlıca pazarı olan Irak'a yapılan ürün ihracatının değerlerinde kısa vadede yüksek seviyede bir azalma olmaması Bölge ticareti açısından olumlu bir gelişmedir. Talep daralmasının sürmesi halinde bu pazarın kaybedilmesi ciddi riskler doğurabilir. Habur sınır kapısında alınan önlemler ihracatı kısmen yavaşlatsa da Irak vaka sayılarında ciddi bir artış olmaması kısa vadede olumsuz bir durumdan söz edilmemesini sağlamaktadır. İhracat değişimleri değerlendirildiğinde Mardin ve Batman illerinin nisan ve mayıs aylarında kısmi düşüşler yaşaması kısa vadede olumsuz bir algı oluşturmaya da takip edilmesi gereken bir konudur. Sektörel bazda ihracata baktığımızda önde gelen ihracat ürünlerinden hububat, bakliyat ve yağlı tohumun ve inşaat malzemelerinin kısa vadede ihracat değerlerinde ciddi değişimler olmadığı, makine ve aksam ticaret değerlerinde düşüş görüldüğü, hazır giyim ve konfeksiyon değerlerinde nisan ayında azalma olsa da mayıs ayında artış yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde siyasi istikrarsızlıklar ve pandemi Mardin ve Batman pazarlarında nispeten değişimler yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemde ihracatın Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'ya doğru kaydığı söylene de kısa vadede bu durumun kalıcı veya geçici olacağı tahmini yapılamamaktadır.

Üniversitelerin araştırma merkezlerinin durumu incelendiğinde uygulamalı laboratuvar çalışmalarında genel olarak bir aksama yaşandığından bahsedilebilir. Paydaşların talep ettiği analizlerin yapılamaması bu merkezlerin ekonomik anlamda ciddi sıkıntıya girmelerine neden olmuştur. Bu dönemde Artuklu Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın Mardin Devlet Hastanesine PCR cihazı kurulmasına yönelik verdiği teknik destek ve danışmanlık faaliyetleri salgının il genelinde yayılımını önlemeye ilişkin önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Ayrıca üniversitelerin araştırma merkezleri ve uzaktan eğitime erişimine ilişkin bilişim altyapısı incelendiğinde önemli bir problem olmadığı ancak sistemi yönetme noktasında nitelikli personel sayısında yetersizlikler olduğu tespit edilmiştir.

2.10. Kurumsal İşletmelerin Alması Gereken Bazı Tedbirler

Aşağıdaki tedbirler kurumsal firmalar için bu süreçte daha fazla ön plana çıkmaktadır.

- Risk haritası oluşturarak iş akış süreçleri ve acil durum eylem planlarının sürecin yöneleceği olası senaryoya göre yeniden belirlenmesi,
- Çalışanların evden iş takibini yapmasını sağlamak amacıyla gerekli bilişim teknolojileri altyapısını oluşturmaları,
- Tedarik zincirinde virüsün yol açtığı kısıtlamaların belirlenmesi ve önlem alınması gerekirse alternatif tedarik kaynaklarının ve yeni pazarların tespit edilmesi,
- Satış ve pazarlama stratejilerinin yeni normal sürecine göre yenilenmesi ve tedbirlerin alınması,
- Bilişim Teknolojileri sistemlerinin ve verilerin güvenlik altına alınması.

3.Sosyal Değerlendirme

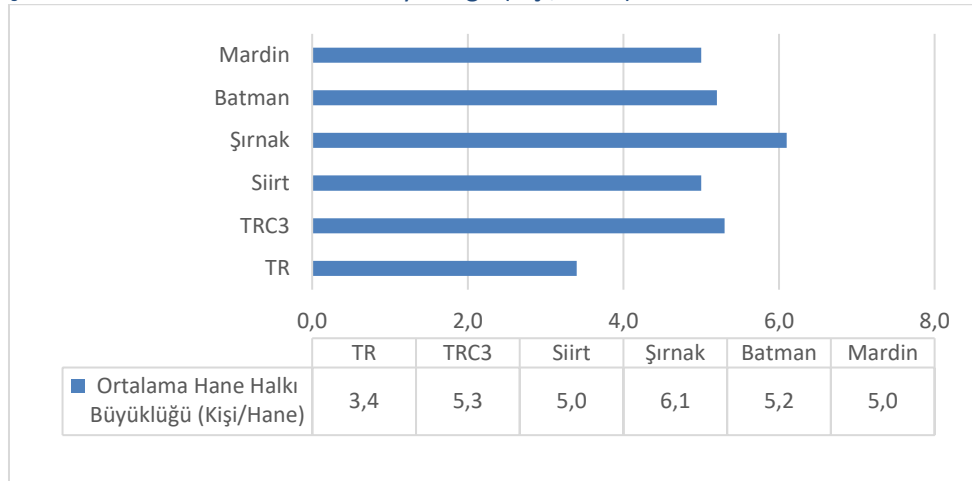
3.1.Yaşam Tarzı ve Hane Bilgileri

Pandemi döneminde ilan edilen sokağa çıkma yasakları Bölge’de ve ülkede sosyal alanlardaki birçok faaliyetin tamamen durmasına neden olmuştur. Özellikle kalabalık kapalı ortamlarda otel, lokanta, kütüphane, tiyatro, sinema, kafe, AVM gibi yerler bu dönemde kapanmış olup kültür, sanat, spor faaliyetleri ve seyahat ekosistemi durma noktasına gelmiştir. Nitekim Türkiye genelinde yapılan bir araştırmaya göre kredi kartı ile yapılan harcamalarda nisan ayında mart ayına göre %37’lik bir düşüş yaşandığı bilinmektedir.

Hane halkı büyüklüğü yüksek olan (kalabalık aile yapısına sahip) kesimler nispeten kırsal alanlarda yaşadığından kısa vadede bir etkiden söz etmek şu an için gerekli görülmemektedir. Ancak virüsün yayılma hızının ilerleyen dönemlerde artması durumunda kırsal kesimlerdeki artışın hane halkı büyüklüğünün fazla olmasından dolayı ciddi oranlarda olacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 16’daki hane halkı verileri incelendiğinde tüm illerin Türkiye ortalamasından 1 puandan fazla oldukları görülmektedir. Şırnak ili Türkiye ortalamasının yaklaşık 1,8 katı puanla tüm iller arasında en yüksek riskli il olduğu görülmektedir. Diğer iller salgın riski açısından aynı değerlere sahiptirler. Ayrıca Bölge kültüründe yaygın olan kalabalık ve uzun süren yaz düğünleri ve cenaze merasimleri salgının yayılma riskini diğer bölgelere kıyasla daha fazla artırmaktadır.

Şekil 16. Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (Kişi/Hane)

Kaynak: TÜİK, 2019.

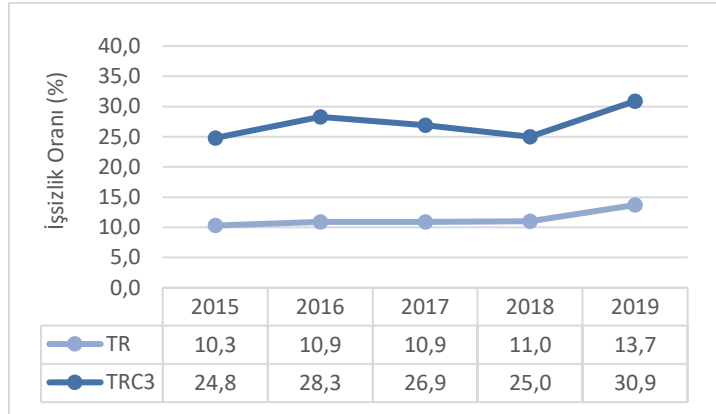
Bir diğer açıdan bakıldığında virüsün etkilerinin yaşa göre değiştiği bilinmektedir. Özellikle 65 yaş ve üstü kişilerin salgından ağır şekilde etkilenme ihtimali diğer yaş gruplarına kıyasla daha fazladır. Bölgenin görece genç ve dinamik nüfus yapısı virüsün yaş üzerindeki etkisi göz önüne alındığında Bölge vakalarının ölümle sonuçlanma oranlarını azaltabilir. Ancak bu gençler aynı kalabalık hanede yaşayan yaşlılar için risk teşkil etmektedirler.

3.2.İstihdam

Bölgesel bazda yayımlanan istihdam göstergelerinde TRC3 Bölgesi (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) verileri son yıllarda işsizliğin Bölge’de arttığını göstermektedir. (Şekil 14). İdari kayıtlar ve kurum ve kuruluşlarla yapılan mülakatlar neticesinde Covid-19 salgınının ekonomi üzerinde yaratabileceği etkiler göz önüne alındığında, bu oranın özellikle genç kesim arasında daha da artacağı öngörülmektedir.

Genç nüfusun yoğunlukta olduğu Bölge’de 15-29 yaş arası genç nüfusun toplam nüfusa oranı %28,4 olarak belirlenmiştir. Genç nüfusun fazla olduğu TRC3 Bölgesinde işsizlik sorunu da en çok gençleri etkilemektedir. TÜİK Bölgesel verilerine göre TRC3 Bölgesinde 15-19 yaş arası genç işsizlik oranı %40,6 ve 20-24 yaş arası genç işsizlik oranı %47,3 olarak belirlenmiştir. TRC3 Bölgesinde en üretken yaş aralığı olan 20-24 yaşındaki 2 bireyden 1’i işsizdir. Bu oranlar Türkiye’deki tüm Düzey 2 bölgeleri arasındaki en yüksek oranlardır⁷. Esnaf ve Sanatkarlar başlığı altında ve dezavantajlı gruplarda belirtilen kurumlardan alınan bilgilere göre pandemi döneminde işini kaybeden kesim yine 15-29 yaş arası dediğimiz bu genç kesim olmuştur. Zaten Bölge’de genç işsizliği çok ciddi bir sorunken salgının bu kesime olan olumsuz etkisi süreçten sosyoekonomik anlamda en olumsuz etkilenen dezavantajlı kesimin Bölge gençleri olmasına neden olmuştur.

Şekil 17. Türkiye ve TRC3 Bölgesi İşsizlik Oranları (%)

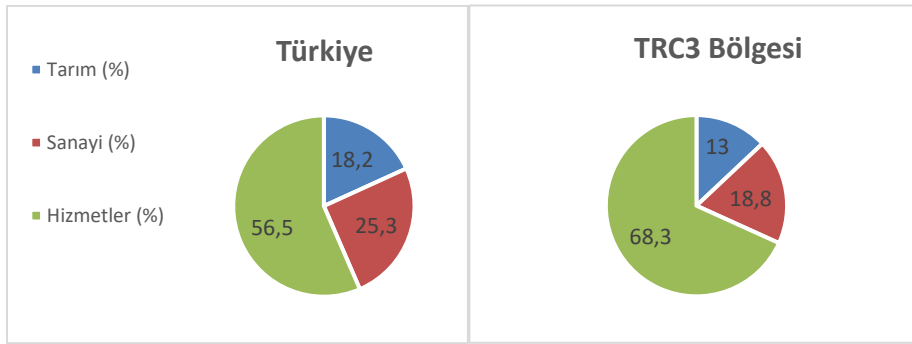

Kaynak: TÜİK, 2020.

İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde Mardin ilinde hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu (%68,3) ve ülke ortalamasından (%56,6) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bölge’de hizmetler sektörünün, tarım (%13) ve sanayi (%18,8) sektörüne göre istihdam yaratma oranının fazla olması, bu sektörde görülebilecek bir daralmanın, ildeki işsizlik oranı üzerindeki etkisini de maksimize etmektedir.

⁷ TÜİK, 2019

Şekil 18. Türkiye ve TRC3 Bölgesi İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK, 2019.

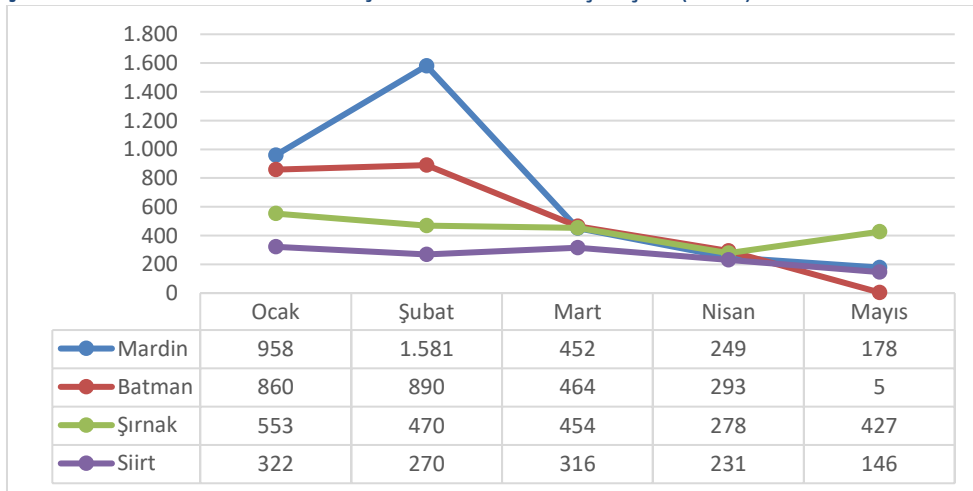
3.2.1. İş Olanakları (İşe Yerleştirmeler, Açık İşler, İMEK)

İŞKUR: TRC3 Bölge illeri sektörel bazlı işe yerleştirme verilerine bakıldığında ocak ayından haziran ayına kadar geçen süreçte hizmetler sektöründe ocak ayı ve nisan ayı kıyaslandığında yüksek bir düşüş söz konusu olmuş Mayıs ve Haziran aylarında ise artış yaşanmıştır. Sanayi sektöründe aynı dönemlere bakıldığında nisan ayında ocak ayına kıyasla dikkat çekici bir şekilde artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu artış Mayıs ve Haziran ayında durmuş olup Ocak ayına kıyasla Haziran işe yerleştirmeleri azalmıştır. İnşaat sektöründe dönem başından sonuna kadar kayda değer bir artış veya azalış yaşanmamakla birlikte dalgalanmalar olduğu fakat bu dalgalanmaların pandemiden kaynaklanmadığı çıkarımı yapılmıştır.

3.2.1.1. Açık İşler (İşveren Talepleri)

Şekil 19 incelendiğinde vakaların ortaya çıkmaya başladığı Mart ayından itibaren açık işler sayısında iller genelinde ciddi bir düşüşün olduğu gözlemlenmektedir. Mardin ili incelendiğinde Şubat ayındaki artış sonraki aylarda devam edememiş sürekli azalmıştır. Batman ilinde Şubat ayı artışı fazla olmasa da Mart, Nisan ve Mayıs aylarındaki düşüş göze çarpmaktadır. Siirt ilinde düşüş Mart ayında duraklamış olsa da Mayıs'a kadar devam etmiştir. Şırnak pandemi döneminde dikkat çekici bir şekilde Nisan ayı haricinde açık iş pozisyonlarındaki sayıyı normal dönem değerlerinde tutmayı başarmıştır.

Şekil 19. Firmalar Tarafından İŞKUR'a Bildirilen Açık İşler (Adet)

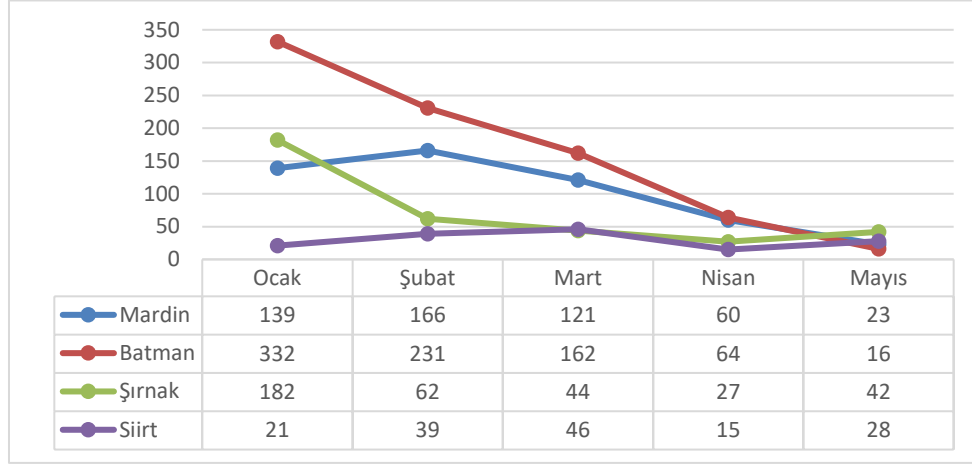
Kaynak: İŞKUR, Haziran 2020.

3.2.1.2. Dezavantajlı Grupların İşe Yerleştirilmeleri

Bu bölümde İŞKUR tarafından yayımlanan dezavantajlı gruplar ve üniversite öğrencilerinin aylık işe yerleştirmelerinin yer aldığı grafikler incelenmiştir.

Bölgede en dezavantajlı gruplar arasında yer alan kadınların Şekil 20’den de anlaşılacağı üzere pandemi döneminde işe yerleştirme sayılarında ciddi düşüşler olmuştur. Mardin ve Batman ilinde mart ayında etki fazla hissedilmese de bu illerdeki nisan ve mayıs aylarındaki düşüşlerin alınan önlemler, karantina uygulamaları ve faaliyetini durduran işletmelerden kaynaklandığı öngörülmektedir. Şırnak ve Siirt ilinde ise normal dönem ile pandemi dönemi arasında önemli bir fark olmadığı göze çarpmaktadır.

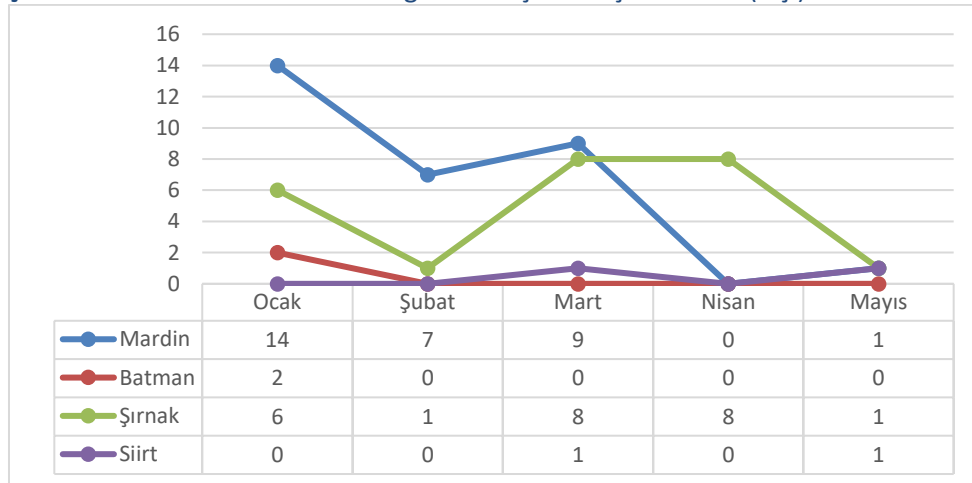
Şekil 20. Pandemi Döneminde Kadınların İşe Yerleştirilmeleri (Kişi)

Kaynak: İŞKUR, Haziran 2020.

Engelli işe yerleştirmeleri Bölge illerinde normal dönemde de düşük seviyelerde gerçekleştirilmiştir. Mardin ilinde diğer illere kıyasla normal dönemde olan engelli işe yerleştirme sayısı pandemi döneminde sıfır değerlerini görmüştür. Bu alanda diğer illerde pandemi dönemiyle normal dönem arasında herhangi bir fark görülmemiştir.

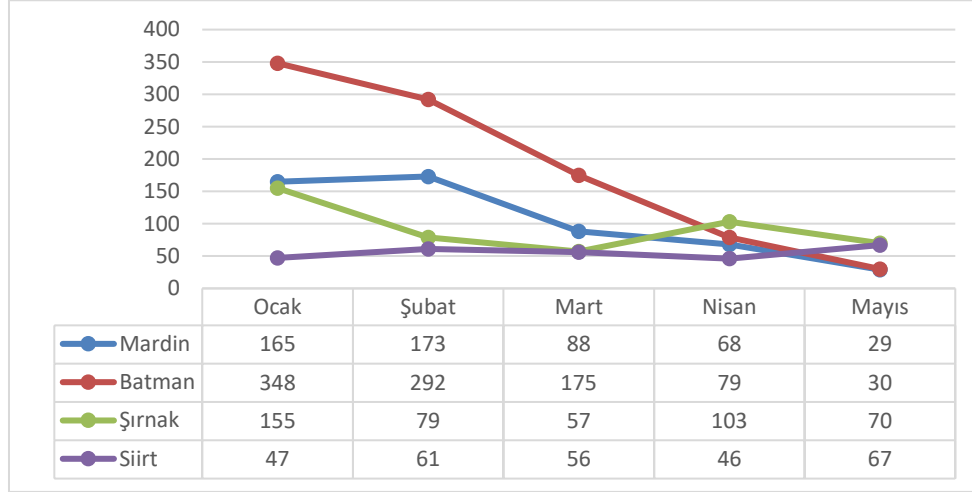
Şekil 21. Pandemi Döneminde Engellilerin İşe Yerleştirilmeleri (Kişi)

Kaynak: İŞKUR, Haziran 2020

Bölge geneline bakıldığında Mardin ve Batman illerinde genç kesimin pandemi dönemi işe yerleştirmelerinde keskin düşüşler olduğu göze çarpmaktadır. Şırnak ve Siirt illerinde ise dikkat çekici bir şekilde normal dönem ile pandemi dönemi arasında önemli bir fark görülmemektedir.

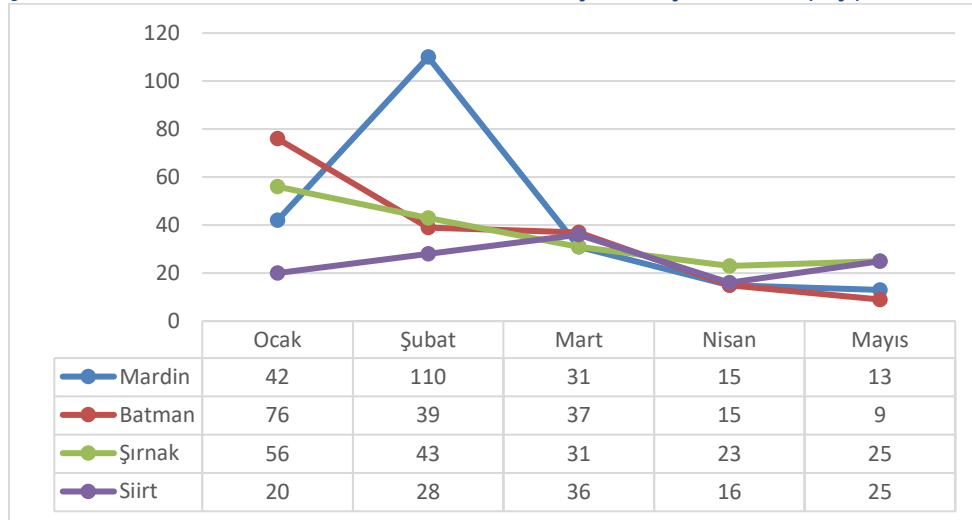
Şekil 22. Pandemi Döneminde Gençlerin (15-24) İşe Yerleştirilmeleri (Kişi)

Kaynak: İŞKUR, Haziran 2020.

Pandemi döneminde Üniversiteli işe yerleştirmelerinde Siirt harici diğer illerde genel bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır. Şırnak ili de nispeten pandemi döneminde normal döneme kıyasla fazla bir düşüş yaşamamıştır.

Şekil 23. Pandemi Döneminde Üniversitelilerin İşe Yerleştirilmeleri (Kişi)

Kaynak: İŞKUR, Haziran 2020.

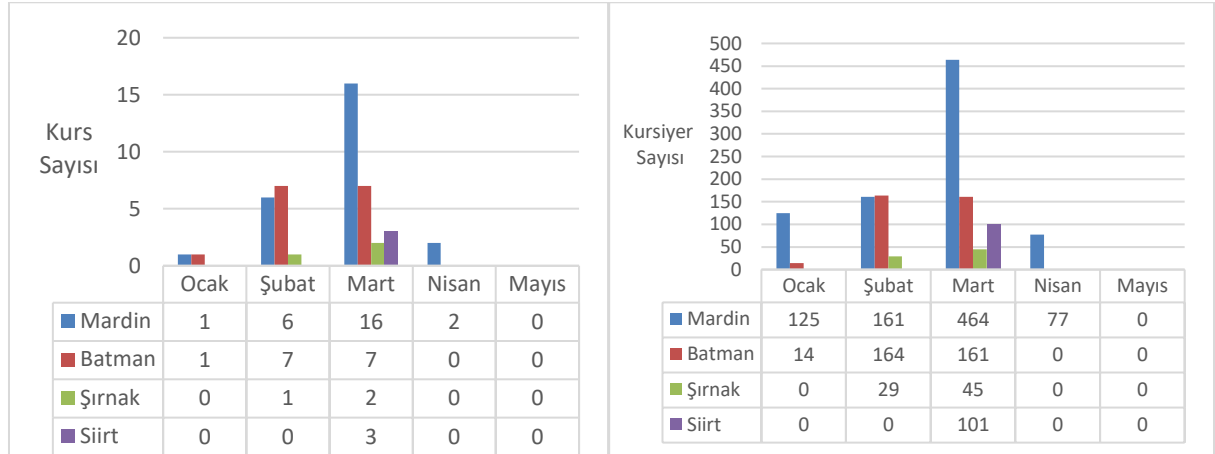
Genel olarak bakıldığında dezavantajlı grupların işe yerleştirmeleri başlığında Siirt ve Şırnak'ın pandemi döneminde Mardin ve Batman'a kıyasla daha az etkilendiği sonucuna varılabilir. Ayrıca bu illerdeki kadın ve genç işe yerleştirmelerindeki keskin düşüşler en çok etkilenen dezavantajlı kesimlerin gençler ve kadınlar olduğunu göstermektedir.

3.2.1.3. İstihdam Garantili Mesleki Eğitim Kursları

İŞKUR tarafından istihdamın korunmasına ve artırılmasına, işsizlerin mesleki niteliklerinin geliştirilmesine, işsizliğin azaltılmasına ve özel politika gerektiren kişi ve grupların işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmak amacıyla düzenlenen mesleki eğitim kursları; mesleği olmayan vatandaşlara meslek öğretmek, mesleği olan vatandaşların nitelikleri geliştirmek ve mesleği olup iş bulamayan vatandaşların istihdam garantili kurslar aracılığıyla istihdam edilmesini sağlamak amacıyla düzenlenmektedir⁸.

Aşağıdaki grafikler incelendiğinde Mardin ve Batman'da ocak, şubat ve pandeminin görülmeye başlandığı mart aylarında kursların devam ettiği fakat karantina süreçlerinin başladığı nisan ayı ve sonrasında kurs ve kursiyer sayısında keskin düşüş yaşandığı görülebilmektedir. Şırnak ve Siirt ilinde normal dönemde de bu tarz kursların ve kursiyer sayısının zaten düşük olmasından dolayı pandemi dönemi ile normal dönem arasında önemli bir fark olmadığı görülebilmektedir.

Şekil 24. İstihdam Garantili Mesleki Eğitim Kursları

Kaynak: İŞKUR, 2020

3.2.2. Kısa Çalışma Ödeneği ve Diğer Destekler

İŞKUR tarafından yapılan tanımlamaya göre kısa çalışma ödeneği genel ekonomik, sektörel, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır. Bu dönemde devlet tarafından işletmelere verilen kısa çalışma ödeneği başta olmak üzere firmaların işçi çıkarmasını önlemeye yönelik çok ciddi politikalar geliştirilmiştir. İstihdam ile ilgili pandemi döneminde devletin verdiği destekler aşağıdaki gibidir:

- 600 gün sigorta primi şartı 450 güne (pandemi sürecinde tamamen kaldırılması faydalı olabilir), son 120 günlük prim ödeme şartı 60 güne indirilmiştir.
- Kısa çalışma ödeneği için istenen belge sayısı 10'dan 2'ye düşürülmüştür.
- Başvuru sonrası uygunluk incelemesi süreci kaldırılmıştır.

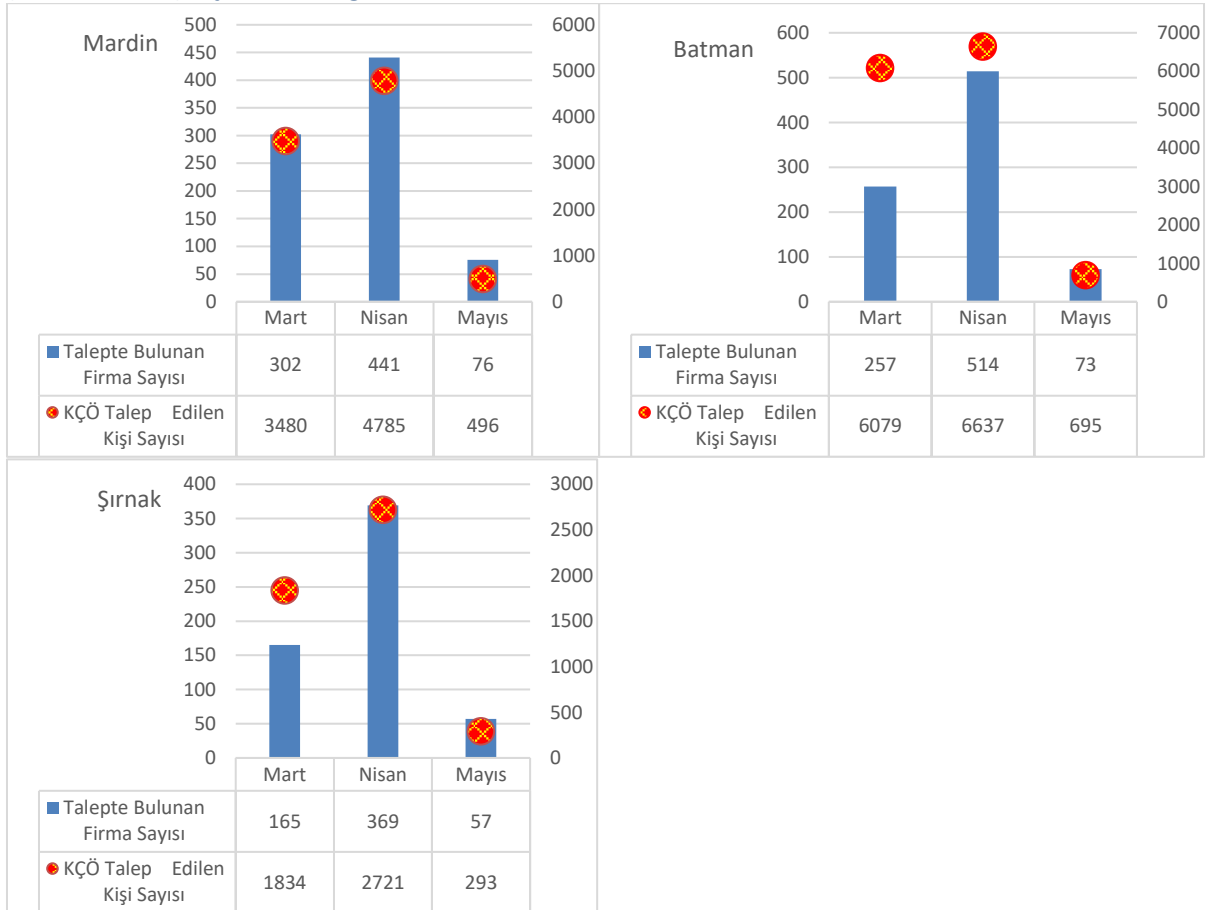
⁸ İŞKUR,2020

- 17 Nisan 2020'den itibaren 3 aylık süreyi geçmemek üzere işveren işçiyi ücretsiz izne ayırabilecek, ücretsiz izne ayrılan çalışanlara 3 ay süreyle günlük 39 TL ödeme yapılacaktır.
- Her türlü iş sözleşmesi 17 Nisan 2020 tarihinden itibaren üç ay süreyle işveren tarafından feshedilmeyecektir.
- Telifli çalışma süresi 2 aydan 4 aya çıkarılmıştır.

Bölge İŞKUR il müdürlüklerinden alınan bilgilere göre kısa çalışma ödeneği talebinde bulunan firma sayısı ve talep edilen kişi sayılarının yer aldığı grafikler aşağıdaki gibidir. Süreç içerisinde Siirt İŞKUR il Müdürlüğünden veri temin edilemediğinden Siirt ili için grafik bulunmamaktadır.

Aşağıdaki grafiklere bakıldığında mayıs ayındaki kısa çalışma ödeneği talep eden firma sayıları ve talep edilen kişi sayısındaki azalış dikkat çekicidir. Tüm grafiklerde kısa çalışma ödeneği talebinin mart ayından nisan ayına geçerken yükseldiği mayıs ayında ise azaldığı görülebilir. Talep sayısı görece yüksek olan Batman ilinde mayıs ayında meydana gelen talep miktarındaki keskin düşüş ise dikkat çekicidir.

Şekil 25. Kısa Çalışma Ödeneği Grafikleri

Kaynak: İŞKUR,2020

3.2.3. İş Yapma Alışkanlıklarındaki Değişimler

Dijitalleşmenin bu dönemde önemi arttığından kurumsal altyapısı olan profesyonel işletmeler, kurum ve kuruluşlar bu dönemde, iletişim ve iş ve işlemlerin yürütülmesi noktasında ciddi problemlerle karşılaşmadılar. Çalışanlarını evden çalıştırarak personel çalışma verimini korumaya

özen göstermişlerdir. Bunun dışında bölgede faaliyet gösteren ticaretle uğraşanlar, küçük imalatçılar, inşaat, bakım-onarım ve taşımacılık sektörlerinde çalışanların bu imkândan faydalanamamaları çalışanlarının bu dönemde âtil kalmasına neden olmuştur. Bu durumun üstesinden kısa çalışma ödeneğine başvurarak gelmeye çalışmışlardır. Ödenek kapsamında bazı işyerleri faaliyetlerini yavaşlatmış/tamamen durdurmuşken bazıları çalışma sürelerini azaltma yoluna gitmiştir.

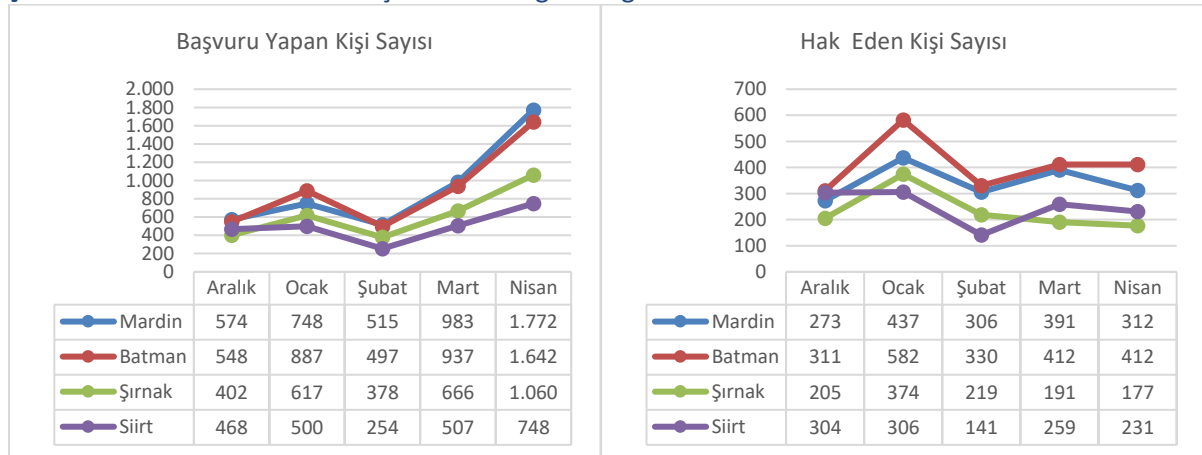
3.2.4. İşsizlik Ödeneği

İŞKUR tanımına göre sigortalı işsizlere yasa da belirtilen şartları taşımaları halinde işsiz kaldıkları dönem için belirli süre ve miktarda yapılan ödemedir. Yararlanma koşulları aşağıdaki gibidir:

- Kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalmak,
- Hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün hizmet akdine tabi olmak,
- Hizmet akdinin feshinden önceki son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak,
- Hizmet akdinin feshinden sonraki 30 gün içinde en yakın İŞKUR birimine şahsen ya da elektronik ortamda başvurmak.

Şekil 26'daki grafik incelendiğinde pandemi dönemi mart ve nisan aylarında işsizlik ödeneğine başvuran kişi sayılarındaki artış grafikten görülebilmektedir. Mardin ve Batman illerindeki başvuru sayılarındaki artış Siirt ve Şırnak iline kıyasla daha fazladır. Pandemi döneminde işini kaybettiğini bildirerek İŞKUR'a başvuru yapan kişi sayısında ciddi bir artış olduğu grafikten okunmaktadır. Bunun yanında ödeneği hak edenlerin sayısına baktığımızda normal dönem ve pandemi dönemi arasında ciddi bir fark olmaması dikkat çekicidir. Bu durum Bölge'de kalıcı işçi çıkarmalarının kısa vadede kayda değer sayılarda olmadığını gösterir niteliktedir.

Şekil 26. Pandemi Döneminde İşsizlik Ödeneği Grafiği

Kaynak: İŞKUR,2020

3.2.5. İstihdam ve İşsizlik ile İlgili Kurumların Faaliyetleri

Salgınla mücadelenin başarılı olmasının yanında vatandaşların mağduriyetinin önlenmesi açısından İŞKUR tarafından; esube.iskur.gov.tr, E-devlet ve Alo 170 hattı daha etkin hale getirilmiştir. Özellikle kısa çalışma ödeneği faaliyetleri kapsamında daha fazla hizmetin

sunulması sağlanmıştır. Kurum içi ziyaretlerde işlemler ofis kapılarında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların “mesafeli hizmet” ve “mail” üzerinden yapılmasına özen gösterilmiştir. İşletmelerin personellerine ücretsiz izin desteği vermelerine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Firmaların personellere yönelik işten çıkarmaları yasaklanmıştır.

Bölge Valilikleri ve SYDV’ler bünyesinde hizmet veren vefa destek grupları 112, 155 ve 156 hatları aracılığıyla ve e-devlet üzerinden özellikle tek başına yaşayan 65 yaş üstü vatandaşlara yönelik gıda paketleri, hijyen kitleri teslim edilmiş olup engelli, yaşlı ve emekli vatandaşların maaşları evlerinde kendilerine teslim edilmiştir. Özellikle dezavantajlı kesimlere ve ailelerine yönelik nakdi yardım, sağlık hizmetleri pandemi döneminde bu vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

3.3.Kayıtdışılık

Covid-19 tedbirleri kapsamında acil haller dışında kamu kurumu personellerinin denetim ve kontrole gönderilmemesi nedeniyle her ne kadar kayıt dışına yönelik denetimler acil haller dışında durdurulmuş olsa da pandemi döneminde sağlanan teşvik ve desteklerden faydalanmak amacıyla kayıt dışı çalışan firmalarda azalma olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca SGK şikayet ve ihbar hattı ALO 170’e kayıt dışı istihdamla alakalı gelen telefonlarda normal döneme kıyasla kayda değer bir azalma olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Batman’da Mart 2020 döneminde kayıt dışı çalışan oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 4,8 puan azalarak %29,1’e gerilemiştir.

3.4. Dezavantajlı Gruplar

Bölge İŞKUR müdürlüklerinden alınan bilgilere göre kayıtlı firmaların kısa çalışma ödeneğine başvurması kayıtlı dezavantajlı gruplarda ciddi bir işsizlik artışının önüne geçmiştir. Fakat kayıt dışı çalışan (özellikle mevsimlik işçi, genç işçiler vb.) kişiler bazında bakıldığında işini kaybeden dezavantajlı birey sayısının çok yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca evde kal çağrısı dezavantajlı bireylerin sosyalleşme alanına engel teşkil etmiş bu nedenle bu kesim sosyoekonomik açıdan diğer bireylere kıyasla daha olumsuz etkilenmiştir.

Ön plana çıkan dul, yetim öksüz engelli vatandaşlar her dönemde nakit desteği, barınma gıda sağlık eğitim gibi konularda desteğe ihtiyaç duymuş ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ellerinden geldiğince bu ihtiyacı karşılama yoluna gitmiştir. Bu destekler pandemi döneminde de devam ettiği için normal döneme kıyasla ciddi bir değişim söz konusu olmamıştır. Ancak bu salgın döneminde en çok etkilenen kesim esnaf ve sanatkarların yanında çalışan genç kesim olmuştur. İş yapamaz durumda olan esnaf yanlarında çalıştırdıkları çırak diye tabir edeceğimiz gençlerin işine kalıcı veya geçici son verince vakıflara “Ekonomik İstikrar Kalkanı” kapsamında 1000 TL’lik yardım için başvuran genç sayısında bu dönemde kayda değer bir artış yaşanmıştır. Ayrıca bu gençler hane halkı ortalaması yüksek aile ortamında yaşadığından genç işsizliği gençlerin ailelerini de sosyoekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Gençlerin yanında engelliler ve kayıt dışı çalışan vasıfsız işçilerin (mevsimlik tarım işçileri ön plana çıkmaktadır.) yardım talebindeki artış sayısının bu dönemde arttığı tespit edilmiştir.

Aile, çalışma ve sosyal hizmetler il müdürlüklerine göre ise online olarak yapılan danışan görüşmelerine istinaden kadın, engelli yaşlı ve çocukların salgından sosyal anlamda en fazla etkilenen dezavantajlı grup olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kızılay tarafından sahada tespit edilen bulgulara göre Bölge’de nakdi ve aynı yardımlarla ilgili bilgi kirliliğinin yaygın olduğu görülmüştür.

3.4.1. Kadınlar

Bölge kadınlarının iş hayatına katılımına bakıldığı zaman TRC3 Bölgesi i bu konuda tüm düzey 2 bölgeleri arasında en düşük seviyededir. Türkiye’deki 15-64 yaş arası kadın işsizlik oranı %16,3 iken TRC3 Bölgesinde bu oran %42,5’tir. TRC3’ten sonraki en yüksek oran %27,7 ile TRB2 Bölgesidir. Aradaki fark kadın istihdamı konusunda TRC3 Bölgesindeki sorunun ciddiyetini gözler önüne sermektedir⁹. Bölge’de ataerkil yaşam tarzı hakim olmakta, hane içi bakım gereksinimleri kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Ortalama hane halkı büyüklüğü fazla olan Bölge’de kadınların yüksek nüfuslu hanenin her türlü bakımını üstlenmesi işgücüne katılımlarının önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Pandemi sürecinde işsiz kalan kadınlar işgücüne katılım noktasında elde ettikleri hassas kazanımları da kaybederek kadının evin reisi olduğu hanelerde aile geçimini sağlamasını kısıtlamaktadır.

BM’nin yapmış olduğu bir çalışmaya göre sağlık altyapısı yetersiz kırsal alanlarda pandeminin yayılması durumunda yenidoğan ölümlerinde artış olabileceği öngörülmektedir¹⁰. Bölge kırsal göz önüne alındığında bu durum kadınlar için ciddi risk taşımakta olup üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.

Bir diğer husus karantina uygulamasından dolayı evde daha çok zaman geçiren erkeklerin kadınlara daha fazla şiddet uygulamalarıdır. Bölge’de faaliyet gösteren yerel STK’lerden Lider Kadınlar Derneğinin Mardin ilinde kadın danışanlarla yaptığı görüşmelere göre evde kalma tedbirleri arttıkça şiddet uygulayan partnerleriyle yaşayan kadınlar daha çok şiddete ve cinsel istismara maruz kalmıştır

Bölge’de özellikle kırsalda yaşayan ve hane halkının gereksinimlerini karşılayan kadınların pandemi ile ilgili bilgi sahibi olması ve alınması gereken tedbirler noktasında bilinçlendirilmesi gerektiği önemli bir husustur.

3.4.2. Yaşlılar

Türkiye’de görülen toplam vaka sayılarının yaklaşık %11’i 65 yaş ve üzeri yaş grubu içerisinde. Virüs nedeniyle hayatını kaybeden 65 yaş üstü vatandaşların toplam vefat sayısı içerisindeki oranlarına bakıldığında ise %40 gibi çok yüksek bir oran göze çarpmaktadır¹¹. Bu nedenle yaşlılar için bakım ve tedbir COVID-19 bağlamında çok kritik bir ihtiyaçtır: Bölge’de yaşlı insanlar ülke ortalamasına kıyasla daha düşük yaşam koşullarında kalabalık hanelerde yaşamakta daha düşük emekli aylığı almaktadırlar. Hane halkı görece kalabalık olan Bölgede

⁹ TÜİK, 2019

¹⁰ Covid-19’un Kadınlar Üzerindeki Etkisi, BM Politika Özeti, Mayıs 2020

¹¹ Covid-19 Durum Raporu, Sağlık Bakanlığı, Haziran 2020.

hane geçimini sağlayan bireyler yaşlıların da bakım emeğinin yükünü üstlenmektedirler. Baktıkları yaşlılara virüs bulaştırma riskini azaltmaları için bu kişilerin salgın sürecinde çok daha dikkatli olması gerekmektedir.

3.4.3. Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri tarafından dezavantajlı gruplara yönelik normal dönemde verilen psikososyal destekler, salgına yönelik bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri bu dönemde sosyal hizmet çalışanları tarafından online olarak verilmiştir.
- Bu süreçte psikososyal destekler diğer dönemlere oranla artış göstermiş ve karantina altında olan ve/veya dezavantajlı bireylerin çoğunlukta olduğu danışan kitlesine yönelik ruhsal sorun geliştirme risklerinin azaltılması, farkındalık ve bilinçlendirme faaliyetleri ile salgın sürecine uyumlarının arttırılması alanlarında online destekler sağlanmıştır.
- Özellikle engelli bireylere yönelik kısmi yardım desteği, kadınlara yönelik hijyen kiti desteği, çocuklara yönelik kırtasiye malzemeleri alımı, kira yardımına yönelik kira desteği ulusal ve uluslararası STK'ların desteği ile gerçekleştirilmiştir.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerine bağlı resmi ve özel kuruluşlarda kalan kadın, çocuk, yaşlı ve engellilerin pandemi sürecinde temel ihtiyaçları giderilmiştir, giriş çıkışlar ve hijyen alanında rutin kontroller yapılmış ve sosyal izolasyon odaları oluşturulmuştur.
- Özel kreş ve gündüz bakımevlerine çocuk alımları ile ilgili denetim gerçekleştirilmiştir.
- Vefa Destek Grubu faaliyetleri için il müdürlükleri bünyesinde çalışan personel geçici olarak görevlendirilmiş ve faaliyetler için araç destekleri sağlanmıştır.
- Valilik tarafından yetkilendirilen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri tarafından 65 yaş üstü ve 20 yaş altı vatandaşlara uygun bulunması durumunda seyahat belgesi düzenleme yetkisi tanınmıştır.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler tarafından yayımlanan koronavirüs bilgilendirme rehberi alt kuruluşlara gönderilerek dağıtımı gerçekleştirilmiştir.
- Evde bakım hizmetleri faaliyetleri il müdürlükleri tarafından vermeye devam etmekte olup faydalanıcı engellilerden rapor süreleri dolanların geçerlilik süreleri ertelenmiştir. Ayrıca ilgili hizmete ilişkin e-devlet üzerinden yapılan başvurular değerlendirilmekte ve yararlanıcı vatandaşlara telefon aracılığıyla ve dosya bilgileri üzerinden hizmet vermeye devam edilmektedir.

3.5. Mülteciler

Bölge'de Suriye uyruklu nüfus sayısında Mardin ili ön plana çıkmaktadır. (Mardin nüfusunun yaklaşık %10,6'sı¹²). Bölge'de ön plana çıkan diğer yabancı gruplar Irak ve Afganistan kökenlidir.

¹² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019.

Bölge il gümrük müdürlükleri tarafından alınan bilgilere göre yabancılar ile yerel halkın salgına yakalanma oranlarında kayda değer bir fark görülmemiştir fakat kayıt dışı çalışan Suriyeli mülteciler için aynı durum söz konusu değildir. Bölge'deki yabancı uyrukluların çoğunluğunun buğday pazarlarında, kırsal alanlarda tarım arazilerinde, su kuyularında, mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığı bilinmektedir. Diğer bir kesim ise evlere temizlik hizmetlerinde bulunmakta, tekstil imalat sanayide ucuz iş gücü olarak kayıt dışı istihdam edilmektedir. Pandemi döneminde devlet desteklerinden yararlanamayan kayıt dışı sektörlerde yaşanan işçi çıkarmaları zaten ekonomik açıdan zor durumda olan mültecileri daha da zora sokmuştur.

Sosyal açıdan değerlendirildiğinde seyahat kısıtlaması, mültecilere ilişkin bazı idari işlerin askıya alınması e-devlet kullanma zorunluluğu gibi nedenlerden dolayı mağduriyet yaşamışlardır. İl müdürlüklerinin dönüşümlü çalışarak acil idari işlemleri yerine getirmesi bu problemi bir nebze olsun azaltmıştır. Bu faaliyetler dışında yerel halk gibi mülteciler de karantina dönemlerinde aynı tedbirlere maruz kalmış aynı oranda etkilenmişlerdir.

Kızılay'dan alınan bilgilere göre Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı Kızıltepe ilçesinde adres atamalarının ocak ayı itibariyle yeniden yapılması, Suriyeli mültecilere yönelik Kızılay Kart aracılığıyla verilen "Sosyal Uyum Yardımı" ödeneğinin kesilmesine ve kamu kurumlarındaki esnek çalışma saatleri nedeniyle adres güncellemelerinin gecikmesi mültecilerin mağduriyet yaşamalarına neden olmuştur.

Mardin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nün yapmış olduğu saha araştırmaları kapsamında mültecilere yönelik pandemi döneminde ortaya çıkan diğer sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

- Saha çalışmalarından elde edilen bulgulara göre tarımda çalışan yabancı kökenliler kayıt dışı sektörde istihdam edilenlere oranla daha az olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle mültecilerin tarımsal faaliyetler alanında çalışmalarının bölgede önünün açılması kayıt dışılığa eğilimi ve mağduriyetleri azaltabilir.
- Birçok desteğe ve sisteme e-devlet üzerinden başvuru yapılması gerekliliği ve e-devlet şifrelerinin sadece PTT şubelerinden verilmesi (PTT şubeleri de kapalı olduğundan), şifresi olmayan mültecilerin bu dönemde desteklerden faydalanamamasına sebep olmuştur. Mültecilerin mağdur olmaması için geçici olarak sistemsel değişikliğe gidilebilir.
- Yerel yönetimlerin bu süreçlerde kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte daha aktif ve doğrudan halka dokunan hizmetlerde (bilgilendirme çalışmaları, aynı-nakdi destekler vs.) bulunmaları krizin yükünü hafifletebilir.
- Kriz ve afet durumlarında çalışma, risk altındaki bireyler ile çalışma, psikolojik ilk yardım, tıbbi ilk yardım gibi konularda kurum ve kuruluşlarda kapasite geliştirme ihtiyacı olabilir. Psikolojik destek noktasında Mardin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nün psikolojik destek hattında çalışacak personellere yönelik eğitim faaliyetlerine başladığı bilinmektedir.
- Süreç esnasında, hızlı bir ihtiyaç analizi yapılarak hareket edilmelidir. Düzenli aralıklarla ihtiyaç analizleri yapılarak değişen ihtiyaçlara göre hizmetler de güncellenmelidir.

3.5.1. Mülteciler ve Girişimcilik

Mülteci girişimcilerin yerel girişimcilere kıyasla kendi işletmelerini kurmak için daha fazla çaba sarf ettikleri bir gerçektir. Dolayısıyla pandemi, dil bariyeri ve hukuki kısıtlamalar gibi nedenlerden dolayı işletmelerinin sürdürülebilirliği konusunda zorlanan mültecilerin sürece daha karamsar bakmalarına neden olmuştur. Ayrıca İNGEV' in araştırmasına göre her ne kadar çekingen olsalar da dijitalleşme konusunda mülteci girişimciler ciddi bir danışmanlık desteğine ve mali kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar¹³.

Bölge'deki mülteci girişimlerine baktığımız zaman zaten kırılğan yapıda olan bu işletmeler süreç nedeniyle diğer işletmelere oranla daha fazla zarar görmüştür. Örneğin Hayata Destek Derneği ve Yeşilli Kaymakamlığı iş birliğiyle ve AB finansmanı ile kurulan Suriyeli mülteci kadınlar ve yerel kadınların işlettiği yöresel gıda ürünleri üreten ve Caritas danışmanlığıyla pazarlayan kadın kooperatif işletmesi "Kekik" lokantası bu süreçte yeterli gelir elde edemediğinden işletmesini taşıma noktasına gelmiştir. Bölge'de mültecilerin girişimlerine baktığımızda Mardin ilinde yoğunlaşma göze çarpmakta olup il genelinde daha çok yöresel sabun imalatı ve Ortadoğu yöresel gıda ürünlerinin imalatı alanında faaliyet yürütmektedirler. Daha çok esnaflık faaliyetleri yürüten mülteciler, yerli esnaflar gibi bu dönemde işletmelerini geçici olarak kapatma kararı almış olup geçim şartları, bakmak zorunda oldukları hane halkı büyüklüğünün fazla olmasından dolayı yerli esnafa göre daha fazla kısıtlanmıştır.

3.5.2. Mültecilere Yönelik Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri

Bölge'de yabancılara yönelik önleyici tedbirler, tercümanlık desteği genel olarak STK'ler üzerinden yürütülmüş olup yönlendirme ve bilgilendirme faaliyetleri ise kamu kurumları tarafından gerçekleştirilmiştir. STK'ların faaliyetleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Özellikle kamu vakıfları ve AB hibeleri kapsamında Bölge illerinde ikamet eden yabancı uyruklular pandemi döneminde ortaya çıkan ihtiyaçlarını giderme noktasında destek görmüştür. Bu süreçte doğal olarak kamu kurumları bilgilendirme faaliyetlerini farklı dillerde online ortamda, web sitesi aracılığıyla, sosyal medya veya telefonla iletişim kurarak sürdürmüşlerdir. Ayrıca yurtdışından özellikle İdlib'den gelen savaş mağdurlarına yönelik yardım kampanyaları vefa destek grubu koordinasyonunda devam etmiş olup 14 gün kuralı çerçevesinde bu kişiler karantina altında tutulmuşlardır.

3.6. Eğitim

Millî Eğitim Bakanlığı kapsamında pandemi döneminde örgün eğitime ara verilmiş ve diğer illerde olduğu gibi Bölge illerinde de uzaktan eğitim sistemine geçilmiştir. Eğitimin sürekliliğini sağlamak amacıyla daha önce altyapısı oluşturulmuş olan EBA ve sınıf seviyelerine göre ayarlanan program doğrultusunda video derslerin yayımlandığı TV kanalları (TRT-EBA TV). TRT-EBA TV üzerinden yürütülecek dersler için eğitim kademelerine göre kanallar belirlenmiş, ilgili kanalda sınıf seviyelerine göre programlar yapılmıştır.

¹³ Covid-19 Salgını ve Normalleşme Sürecinde Girişimci Araştırması: Yerli ve Mülteci Girişimciler İhtiyaç Analizi, İNGEV, Mayıs 2020.

Bölge özelinde duruma bakıldığında okullarda idari personel ve öğretmenlerin ilk defa baş etmeye çalıştığı acil bir durumla karşı karşıya kalmaları, okullarda karşılaşılan içerik ve altyapı yetersizlikleri öğrencilerin mekânsal ve ekonomik durumları, velilerin bilişim sistemine erişim noktasında öğrencilere destek olma kapasitelerinin yetersizliği/isteksizlik gibi durumlar bu sistemin verimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bölge il milli eğitim müdürlüklerinden alınan bilgilere göre yakın dönemde okulların kapatılması bu sorunların giderilmesinde gecikme yaşanmasına neden olabilecektir. Bu nedenle Bölge okullarında yıl boyunca sürece telafi eğitimlerinin verilmesi planlanmıştır. Kısa dönemde şu an için eğitim sisteminin ne ölçüde etkilendiği kestirilememektedir. Ancak il milli eğitim müdürlüklerinden alınan bilgilere göre pandemi sürecinde örgün eğitimin aksamaması ve yaz tatilinin de bu süreçle birleşmesiyle birlikte ailelerin sosyoekonomik durumlarının da etkisiyle öğrenme kayıplarının artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca bu zorunlu sürecin eğitim öğretim kayıpları yaşayan öğrencilerde sınav kaygısını artıracak endişesi Bölge il milli eğitim müdürlükleri tarafından öngörülmekte olsa da. Bu süreç öğrencilere ve velilere eğitim ve öğretimin mekânsal zorunluluğunun olmadığını her mekânın okul olarak görülmesi gerektiğini öğretmiştir.

Bir diğer tespit uygulama gerektiren müzik, resim, beden eğitimi ve mesleki ve teknik derslerin bu dönemde işlenememesidir. Bu derslerin telafisine yönelik yeni normal döneminde ciddi bir iş planı yapılması gerekmektedir.

Bölge özelinde bakıldığında özellikle kırsalda yaşayan ve ekonomik durumu yeterli olmayan dar gelirli ailelerin çocuklarının EBA TV ye erişim noktasında çok ciddi sıkıntılar yaşadığı, Kızılay tarafından yapılan saha çalışmaları doğrultusunda tespit edilmiştir. Bir diğer sıkıntı bu sistemin nasıl kullanılacağı ile ilgili özellikle kırsalda yaşayan öğrenci ve velilerin STK ve kamu kurumlarına fazlaca soru yönlendirmeleridir. Bu konuyla ilgili il milli eğitim müdürlüklerinin yanında Bölge STK'leri de aktif faaliyet göstermektedirler.

YÖK tarafından uzaktan eğitim sistemine geçilen 23 Mart tarihinden itibaren tüm üniversiteler uzaktan eğitim sistemi altyapılarını sürece uyarlamışlar ve tüm bilgilendirmeleri Öğretim Yönetim Sistemi üzerinden yapmışlardır. Bölge üniversitelerinden alınan bilgilere göre sistemi takip eden öğrenci oranı %90'ın üzerindedir. Mekânsal kısıtlar ve sosyoekonomik nedenlerden dolayı sistemi takip edemeyen öğrencilerin çoğu kayıt dondurmak zorunda kalmıştır. Ayrıca bölge üniversitelerinin sosyal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri konferans ve sempozyumlar #evdeuniversite etiketi altında online ortamda uygulanmıştır.

Artuklu Üniversitesi uzaktan eğitim sisteminin verimiyle ilgili 1228 öğrencinin katılım sağladığı bir anket çalışması yapmıştır. Araştırma raporunda öğrencilere ailelerinin sosyoekonomik durumu, eğitim sistemi altyapısından kaynaklanan sorunlar, internete erişim durumları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Araştırma rapor sonuçlarına göre uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim karşılaştırıldığında dikkat çekici bir şekilde mesleki ve teknik kazanımlara yüksek oranda erişildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Raporda ayrıca "kaynak ve materyale erişilebilirlik", "derslerin canlı bir şekilde (senkron) takip imkânı", "öğrencilerin uzaktan eğitime katılıma dair

motivasyon düzeyi” ve “uzaktan eğitim sisteminin etkililiği” alanları gelişime açık alanlar olarak tespit edilmiştir¹⁴.

Raporda tespit edilen ve Tablo 3’de yer alan temel bulgulara göre katılımcılar üzerinde uzaktan eğitim sistemine yönelik olumsuz bir algı olduğu çıkarımı yapılabilir. Fakat pandemi sürecinin getirmiş olduğu psikolojik etkiler, sistemin ilk defa uygulanması, öğrencilerin ekonomik yetersizlikleri göz önüne alındığında bu bulgulara yüksek oranda etki ettiği öngörülmüştür.

Tablo 3. Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Sistemine Yönelik Temel Bulgular

Konu	Bulgu
Ödev ve Materyellere Ulaşım	Her 3 öğrenciden 1’i sorun yaşıyor
Video Ders Kayıtlarına Ulaşım	Her 4 öğrenciden 1’i sorun yaşıyor
Uzaktan eğitim sistemini ‘etkili bir öğrenme biçimi’ olarak tanımlamayan katılımcılar	%50’nin üzerinde
Uzaktan eğitim sisteminin motivasyonu düşürücü bir yöntem olduğu kanısı	Her 4 katılımcıdan 3’ü
Uzaktan eğitim sistemine 5 ve üzeri puan veren katılımcılar	%50’nin altında
Pandemi sonrası eğitim sistemine yüzyüze devam etmek isteyen katılımcılar	Her 4 katılımcıdan 3’ü
Pandemi sürecinde kayıt dondurmayı düşünen katılımcılar	Her 4 katılımcıdan 1’i

Kaynak: Mardin Artuklu Üniversitesi, Haziran 2020.

3.6.1. Eğitim Konusunda Kurumlar Tarafından Yapılan Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri

İl Millî Eğitim Müdürlükleri bünyesinde yer alan mesleki okullarda ve Halk Eğitim Merkezinde maske, dezenfektan, siperlik gibi pandemi sürecinde ihtiyaç duyulan ekipmanlar üretilmiştir.

EBA Eğitim altyapısının kullanımı konusunda öğretmenlere, öğrencilere ve velilere Bölge il milli eğitim müdürlükleri tarafından eğitim verilmiş ve pandemi süreci içerisinde teknik destekler ve rehberlik hizmetleri vermeye devam edilmiştir. Bölge STK’leri de EBA’TV ye erişim konusunda dar gelirli ailelere destek bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Hayatı Eve Sığdırdık” başlıklı Uzaktan Eğitim Portalı bünyesinde birçok sosyal faaliyet, kodlama eğitimleri, eğlenceli bilimsel uygulamalar, dil eğitimleri, rehberlik hizmetleri gibi öğretici canlı videolar öğrencilerin hizmetine sunulmuştur. Ayrıca; uzaktan eğitim merkezi kapsamında telafi eğitimleri, online denemeler, 6 Soru ve 6 Cevap Projesi Lise Geçiş Sınavına (LGS) hazırlık kapsamında online soru çözme becerilerinin geliştirilmesi, 2023 Eğitim Akademileri webinar aracılığıyla öğretmenlerin mesleki gelişimine katkıda bulunulması, online platformlarda sanal sınıflar oluşturularak etkileşim içerisinde derslerin işlenmesi, çeşitli eğitim platformları ile ortaklıklar kurularak öğrencilerin kullanımına sunulması faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

¹⁴ Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Haziran 2020.

3.7.Sağlık

Bölge illerine bakıldığında vaka sayısı ve ölüm oranları kıyaslandığında kısa dönemde illerin bu değerlerde Türkiye ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. Görece nisan ve mayıs aylarında artış gösteren vaka sayıları haziran ayında da artmaya devam etmiş ve günlük vaka sayısı Türkiye ortalamasında azalış eğilimine girerken Bölge’de günlük vaka sayısındaki artış devam etmiştir. Türk Kızılay tarafından yapılan vaka takipleri, bireysel görüşmeler ve bilgilendirmelerde danışanların genel olarak salgın, korunma yöntemleri, uygulanan tedbirler hakkında bilgi sahibi olduğu gözlemlenmiştir. Fakat Bölgenin getirmiş olduğu yaşam tarzı gereği ortalama hane halkı sayısının fazla olması, kalabalık yapılan düğünler ve taziye gelenekleri gibi durumlar, tedbir alınmaması durumunda, Bölge’de meydana gelen günlük vaka sayısının Türkiye ortalamasının üzerine çıkmasına neden olabilecektir.

Tablo 4’te yer alan TRC Düzey 1 (Güneydoğu Anadolu) Bölgesinin popülasyon oranlı COVID-19 verileri incelendiğinde 11 Mart tarihinden 28 Haziran tarihine kadar gerçekleşen vaka sayılarının nüfusa oranlarına bakıldığında ülke genelinden düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Buna rağmen 1 Haziran’dan itibaren kontrollü bir şekilde hayatın normale dönmesiyle birlikte Güneydoğu bölgesinde günlük vaka sayısının Türkiye ortalamasına kıyasla arttığı, son 28 günlük vaka sayısının popülasyon oranına bakıldığında TRC Bölgesi verisinin Türkiye verisinin neredeyse 2 katına yaklaştığı tespit edilmiştir. Bu durum Bölge’de halk arasında daha sıkı tedbirlerin alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4. Düzey-1 Bölgesel Covid Verileri (Kişi)

Bölge	Toplam Vaka Sayısı (*)	Toplam Vaka/100.000	Son 28 günlük vaka sayısı (**)	28 günlük vaka sayısı/100.000
TRC	16.813	187,3	6.923	77,1
TR	198.284	238,5	34.387	41,4

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2020.

* 11 Mart-28 Haziran tarihleri arasındaki toplam vaka sayısıdır.

** Gün aralığı 1-28 Haziran tarihleri arasındadır.

Tablo 5’e bakıldığında Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülen ölüm oranlarının kısa vadede Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bu durumun Bölge nüfusunun görece genç demografik yapısından ve kırsal nüfusun halen kentlerde yaşayan nüfusa oranla yüksek olmasından ve kırsala salgının ulaşmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 5.Düzey-1 Bölgesel Vefat Verileri (Kişi)

Bölge	Toplam Vefat Sayısı (*)	Toplam Vefat/100.000 nüfus
TRC	303	3,4
TR	5.097	6,1

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2020.

* 11 Mart-28 Haziran tarihleri arasındaki toplam vefat sayısıdır.

Bilindiği üzere virüs görece solunum ve dolaşım sistemlerinde kronik rahatsızlığı olan kişilere daha fazla etki etmektedir. TÜİK verilerine göre Bölge’de daimi ikametgaha göre solunum ve dolaşım yolları rahatsızlığı nedeniyle vefat eden kişi sayısı Tablo 6’da gösterilmiştir. Ülkemizde solunum ve dolaşım yolu hastalıklarından ölen kişilerin bölge nüfuslarına oranlanmasıyla elde

edilen endeksler kıyaslandığında TRC3 Bölgesi 26 Bölge arasında en düşük ölüm oranlarında seyretmektedir. Bu durum virüsün Bölge halkı arasında yayılması durumunda etki edeceği kronik hasta sayısının Türkiye ortalamasının altında olacağını göstermektedir.

Tablo 6. Daimî İkametgaha Göre Dolaşım ve Solunum Yolu Hastalıklarından Ölen Kişi Sayısı

İl/Bölge	Solunum	Dolaşım
Mardin	296	886
Batman	151	636
Şirnak	141	406
Siirt	98	405
TRC3	686	2333

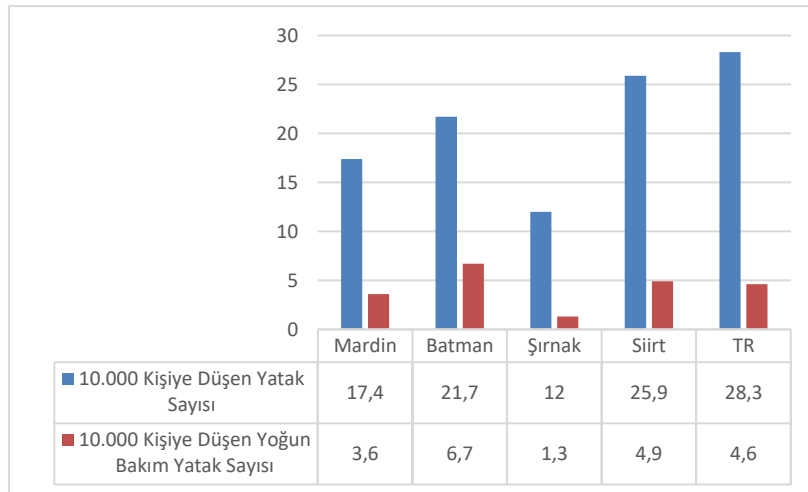
Kaynak: TÜİK, 2018

3.7.1. Bölge Sağlık Altyapısının Mevcut Durumu

Bu kısımda bölge illerinin sağlık personeli, yatak ve hastane sayısı verileri ve endeksleri incelenmiş olup ilgili tablo ve grafikler üzerinden yorumlamalar yapılmıştır.

Şekil 27 incelendiğinde ilk göze çarpan durum Batman ve Siirt yoğun bakım yatak endeksinin Türkiye ortalamasından fazla olmasıdır. Bu durum bu illerin sağlık sektöründe Bölgedeki diğer illere de sağlık alanında hizmet verdiğini göstermektedir. Normal yatak endeksine bakıldığında yine Batman ve Siirt ilinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yine de bu endekste tüm iller Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Grafikteki en dikkat çekici durum Batman ilindeki yoğun bakım yatak endeksinin Türkiye ortalamasının 2 puan üzerinde olmasıdır. Bu durum Batman ilinin Bölge illerine kıyasla sağlık alanında önemli gelişme gösterdiğine işaret etmektedir. Yoğun bakım yatak endeksinde Şirnak ilinin ülke geneliyle ve diğer illerle kıyaslandığında çok düşük seviyede kalması salgın döneminde ili zor duruma sokabilecektir.

Şekil 27. 10.000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı Endeksleri (Yatak Sayısı/10.000Nüfus)

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı İstatistik Yıllığı, 2018.

TRC3 Bölgesinde henüz üniversite hastanesi ve şehir hastanesi bulunmamaktadır. Tablo 7'den görüldüğü üzere hastane sayısı ve yatak sayısı bakımından Mardin ve Batman ön plana çıkmaktadır. Nitelikli yatak sayısı bakımından Bölge illeri incelendiğinde Siirt ilinin ön plana

çıkması dikkat çekici bir durumdur. Şırnak sağlık altyapısı tablo verileri incelendiğinde geliştirmeye açık bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 7. Sağlık Bakanlığı Sağlık Altyapısı Verileri

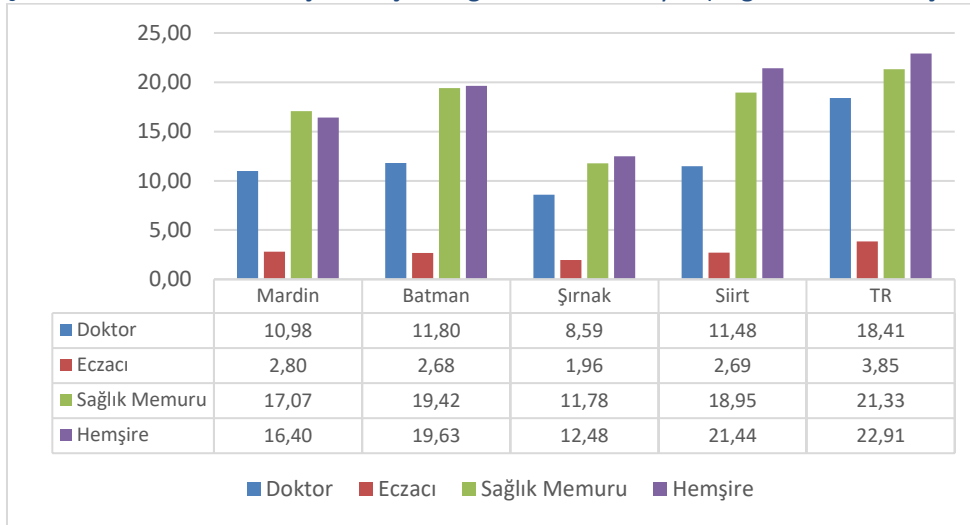
İller	Hastane Sayısı*	Yatak Sayısı	Nitelikli Yatak Sayısı
Mardin	12	1446	951
Batman	11	1300	730
Şırnak	7	631	458
Siirt	9	858	1680

Kaynak: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir, 2018

* Kamu ve Özel Hastane sayısı toplamıdır.

Şekil 28’de yer alan sağlık personeli altyapısı grafiği incelendiğinde Batman ilinin il nüfuslarına oranla diğer illerden daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Personel açısından altyapı sıralamasında dikkat çekici bir şekilde Siirt ili Mardin’i geçmektedir. Mardin’den sonra Şırnak personel altyapısı açısından Bölgenin en yetersiz ili olarak görülmektedir. Tüm illerin sağlık personeli altyapısı Türkiye endeksinin altındadır. Yalnız hemşire sayısı açısından bakıldığında Siirt ili endeksinin Türkiye ortalamasına yakın bir değerde olduğu görülmektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde aile hekimi başına düşen nüfus sayısının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu, 112 Acil Ambulansı başına düşen nüfus sayısının ise Türkiye ortalamasına yakın bir değerde olduğu bilinmektedir¹⁵.

Şekil 28.10.000 Nüfus Başına Düşen Sağlık Personeli Sayısı (Sağlık Personeli Kişi Sayısı/10.000Nüfus)

Kaynak: TÜİK,2018

Göstergeler ve endeksler incelendiğinde salgın hastalığın Bölge’de beklenenden daha hızlı yayılması durumunda özellikle Mardin ve Şırnak illerinde virüsten ağır şekilde etkilenecek kişilerin tedavisi için gerekli teknik altyapının Türkiye ortalamasına kıyasla geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

¹⁵ T.C. Sağlık Bakanlığı 2018 İstatistik Yıllığı.

3.7.2. Sağlık Alanında Ön Plana Çıkan İhtiyaç ve Sorunlar

Bölge il sağlık müdürlüklerinden alınan bilgilere göre temel sorun yoğun bakım yatak kapasitesinin yetersiz olmasıdır. Bu durum istatistiki göstergelerle de kanıtlanmıştır. Bazı kamu sağlık tesislerinde etkili ve hızlı sonuç veren PCR test cihazının olmaması hızlı ve doğru teşhis noktasında hastane altyapısını yetersiz duruma sokmaktadır. Örneğin BÜMER bünyesinde bulunsa da Batman devlet hastanesinde bu cihazın olmaması ve hızlı tanı kitlerinin kesin sonuç vermemesi, teşhis için örneklerin hastane dışına transfer edilmesine ve zaman kayıplarına neden olmaktadır.

Bilindiği üzere Covid-19 pozitif hastalar ultrason tetkik görüntüleme için yoğun bakımdan çıkartılıp ultrason birimine götürülmektedir. Hastanın olduğu yerden başka bir yere götürülmesi bulaşma riskini artırmaktadır. Taşınabilir Ultrasonografi Cihazı (Portable USG) bu noktada hastanın olduğu yerde tetkik görüntülemesini sağlayacağından virüs bulaşma riskini azaltacaktır. Bununla birlikte il sağlık müdürlüklerinden alınan bilgilere göre Bölge devlet hastanelerinde kişisel koruyucu ekipman sıkıntısı bulunmaktadır. Ekipmanların tedarik edilmesi hizmet kalitesini artıracaktır. Ayrıca sağlık tesislerinde görev yapmakta olan sağlık personelinin psikolojik dayanıklılığının artırılması gerekmektedir.

Bölgenin kırsal yerleşim merkezlerinde sağlık hizmeti altyapısının çok yetersiz olması önemli bir problemdir. Kimi köylerde sağlık ocağı bulunmamakta sağlık ocağı bulunan köylerde de personel, altyapı ilaç ve aşı temini sıkıntısı yaşanmaktadır.

İş gereği çalışma ortamı riskli olan yerlerde işini icra eden çalışanların virüse yakalanması durumunda Covid-19 meslek hastalığı kapsamında değerlendirilmelidir. Hukuki düzenlemeler buna göre yapılmalı ve çalışanın içinde bulunduğu mevcut durum bu düzenlemelere göre değerlendirilmelidir.

Genel olarak bakıldığında bölge illerinde pandemi hastanesi ilan edilen hastanelerin kapasiteleri oranında hizmet vermelerini sağlamak amacıyla yoğun bakım yatak sayısının artırılması, mevcut yoğun bakım ünitelerinin ek kritik tıbbi cihaz ve ekipmanlar ile desteklenerek güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gerektiği il müdürlüklerinden gelen bilgilere göre tespit edilmiştir. Günlük vaka sayılarının Bölge illerinde arttığı bu dönemde bu alt yapının güçlendirilmiş ve hazır halde olması, yeterli sayıda ve nitelikte sağlık personelinin göreve hazır halde bulunması, filyasyon sisteminin doğru bir şekilde uygulanması; olası can kaybını önlemede ve salgının kontrol altına alınmasında önemli rol oynayabilecektir.

3.7.3. Sağlık İl Müdürlükleri Tarafından Gerçekleştirilen Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetleri

Sağlık il müdürlükleri tarafından yapılan yönlendirme ve bilgilendirme faaliyetleri genel olarak bu il müdürlüklerine bağlı halk sağlığı hizmetleri başkanlıkları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ilgili başkanlıklar özelinde,

- İl Pandemi Eylem Planları hazırlanmıştır.

- Halk Sağlığı Uzmanları il müdürlüklerinde, salgının hızlı ayılmasına neden olabilecek kurum ve kuruluşlarda Covid-19 salgınına yönelik hizmet içi eğitim vermiştir.
- Pozitif vaka durumunda İl Sağlık Müdürlüğü Halk Sağlığı Hizmetleri Başkanlıkları koordinasyonunda İl Operasyon Merkezleri ve il koordinasyon kriz merkezleri kurulmuştur.

3.8. Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri

STK'larla yapılan görüşmelerde görece sahada faaliyet gösteren kuruluşlarında varlığı olmakla birlikte Bölge illerinde faaliyet gösteren STK'lerin çoğu pandemi sürecinde daha önce yüz yüze gerçekleştirilen bireysel danışmanlık çalışmaları, vaka yönetimi hizmeti ve psiko-sosyal destek gibi hizmetleri Covid-19 sonrası online olarak yürütmeye başlamıştır.

3.8.1. Kızılay

Bölge illerinde faaliyet gösteren Kızılay özelinde vaka takipleri, bireysel görüşmeler ve bilgilendirme faaliyetleri bu dönemde telefon yoluyla devam etmiştir. Semptom taramaları hizmeti ayrıca Kızılay bünyesinde çalışan doktorlar tarafından yapılmıştır. Geçim Kaynakları Programı Toplum Merkezlerinde danışan kadınlar tarafından maske üretimi yapılmaktadır. Pandemi öncesi tedarik edilen hijyen kitleri 65 yaş üstü ve kronik hastalığı bulunan danışanlara teslim edilmiştir. Dağıtımlar haziran ayı içerisinde de devam etmiştir. Vefa Destek Grubuyla iş birliği içerisinde Mardin ilinde 4 şubede (Artuklu, Nusaybin, Kızıltepe, Midyat¹⁶) yerel halka gıda kolisi, gıda çeki desteği gibi yardımlar gerçekleştirilmiştir. AB ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından fonlanan ve Kızılay ve Kızılhaç ortaklığında dağıtımı yapılan yetişkin ve çocuk hijyen kolisi, kırtasiye malzemeleri ve psikososyal destek kiti kırsalda yaşayan Suriyeli mültecilere ve çocuklarına dağıtılmıştır.

3.8.2. AAR Japan, GAP ÇATOM ve Çocuk Gelişim Merkezi

Danışanların Covid-19 sürecinde sağlıklı bilgiye erişimi için bir internet sitesi oluşturulmuştur ve buradan güncel bilgiler Arapça, İngilizce olmak üzere 2 dilde paylaşılmaktadır. AAR Japan ve GAP ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) ortaklığında hane başı 650 ₺ nakit destek, 183 haneye hijyen kiti desteği için gerekli süreçler tamamlanmıştır. Çocuklara yönelik ise bir eğitim seti hazırlanması üzerine çalışıldığı bilgisi paylaşılmıştır.

3.8.3. Lider Kadın Derneği

Hijyen kiti dağıtımları Vefa Destek Grubuyla koordineli çalışarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır. Sosyal uyum faaliyetlerinin dijital ortamda devam ettirilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca bir miktar hijyen kiti de Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne verilmiştir. Bunların dışında EBA TV 'ye erişim ve maske temini noktasında danışanlara telefonla yönlendirme yapılmıştır. Lider Kadın Derneği, EBA TV ve maskeye erişim için danışanlara birebir telefon desteği verilmiştir.

¹⁶ Mardin dışındaki illerden veri temin edilememiştir.

3.8.4. Welt Hunger Hilfe

Pandemi sürecinde mülteci özelinde faaliyet göstermiş bir STK'dır. STK yetkilileri Mardin ve Diyarbakır'da 1.000 adet hijyen kitini Valilik ve vefa destek grubuna teslim etmiştir.

3.8.5. SGDD ASAM (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği)

Diğer STK'ler gibi göçmen ve sığınmacı danışanlarına telefonla veya online olarak hizmet vermektedir. Hassasiyeti ve aciliyeti bulunan danışanlar için Ankara ve Gaziantep ofislerinin onayı ile nakdi destek (kira ve nakit desteği) sağlayabilmektedir. SGDD-ASAM; mart ayı itibarıyla Mardin ilinde vaka yönetimi ve koruma çalışmaları tekrar başlamıştır. Bölgede Geri Gönderme Merkezlerinde 12.000 hijyen kiti dağıtımı yapılmıştır.

3.8.6. MOKİD (Mardin Ortak Kadın İşbirliği Derneği)

Dernek çalışanları danışanlara diğer STK'ler gibi telefonla hizmet vermekte olup faaliyetlerini EBA TV ye erişimin sağlanması için gerekli desteklerle bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Bunun dışında danışanlara yönelik psikososyal ve hukuki destekler telefon yoluyla devam etmektedir.

3.8.7. Hayata Destek Derneği

Dernek, sosyal medyayı da etkin kullanarak bilgilendirme faaliyetlerine devam etmektedir. Bu süreçte dernek, kamu kurumlarının değişen ve askıya alınan hizmetleri ile ilgili günlük notlar hazırlayıp danışanlara iletmektedir. Dernek faaliyetlerini bu dönemde kırsal bölgelerde yaşayan danışanlara yoğunlaştırmıştır.

3.8.8. AFAD

Terhis sebebi ile KYK yurdunda yer alan askerlerin barınma süreçlerini AFAD yürütmüştür. Batı bölgelerinde yer kalmaması durumunda Bölgeye yurtdışından gelen yabancı ve Türk vatandaşının karantina süreçlerinde barınma hizmetlerini AFAD il şubeleri yürütmüştür. Söz konusu kişilerin barınma ve yol masrafları kurum tarafından karşılanmıştır. Vefa Sosyal Destek grubuna katılım sağlanarak aktif çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca kamu kurumlarıyla birlikte maske dağıtımı çalışmalarına katılım sağlanmıştır.

3.9.Sosyal Açıdan Genel Değerlendirme

Bölgenin sosyal açıdan analizi yapıldığında pandemi sürecinin oluşturduğu risklerin başında ortalama hane halkı büyüklüğünün yüksek olması, kalabalık düğün ve cenaze merasimleri ve sosyoekonomik açıdan geri kalmış kırsal alanlarda tedbirlerin ve sağlık altyapısının yetersiz olması gelmektedir. Salgından vefat eden kesimin görece yaşlı olmasından dolayı Bölgenin görece genç nüfusunun salgını hafife alma ihtimali ve hanelerinde yaşayan orta yaşlı ve yaşlı nüfusa bulaştırmaları durumunu da dikkate alarak tedbirlerin Bölge'de sıkılaştırılması gerektiği tespit edilmiştir.

Pandemi Bölge'de en çok istihdam ve işsizlik alanında etkili olmuştur. Genç nüfusun yoğunlukta olduğu Bölge'de faaliyetlerini geçici olarak durduran/kapanan kayıtlı/kayıt dışı işletme ve esnafın yanlarında çalışan çırak veya stajyer diye tabir edeceğimiz genç

nüfusunun pandemi sürecinde işsiz kaldığı tespit edilmiştir Genç işsizliğinin (15-24 yaş) Bölge’de pandemi öncesinde %40’larda seyrettiği de göz önüne alınırsa pandemi sürecinde bu oranın %50’lere kadar çıkacağı varsayılmaktadır.

Pandemi nedeniyle işini kaybeden bir diğer dezavantajlı kesim kadınlardır. Gündelik ev hizmetleri, lokanta hizmetleri ve diğer hizmetler sektörlerinde faaliyet gösteren kadınlar bu dönemde işsiz kalmışlardır. Karantina döneminde eşleriyle birlikte daha fazla vakit geçirmeleri nedeniyle Bölge’de aile içi şiddet artış göstermiştir. Bu dönemde işe yerleştirme oranlarında ciddi oranda düşüşler olduğu tespit edilmiş kısa vadeli çalışma ödeneğine başvurarak çalışanlarını ücretsiz izine ayıran işletme sayısında artışlar olduğu gözlemlenmiştir. İstihdam verilerindeki azalmalar incelendiğinde Mardin ve Batman illerinde istihdam düşüşlerinin Siirt ve Şırnak illerine oranla çok daha fazla olduğu ayrıca araştırma bulguları arasındadır. İstihdam verileriyle orantılı olarak Mardin ve Batman illerinde kısa çalışma ödeneğine başvuran kişi sayısında artış yaşanmış olup Şırnak ilindeki talep sayısı bu iki ilin altında kalmıştır. Siirt iline ilişkin bilgiler İŞKUR il müdürlüğünden temin edilememiştir. Bu dönemde işsizlik ödeneğine başvuran kişi sayısında önemli artışlar yaşansa da ödeneği hak eden kişi sayısında normal döneme kıyasla gözle görülür bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde SYDV ve İŞKUR vatandaşların mağdur olmaması için birçok destek ve teşvik faaliyetlerinde bulunmuştur. Kısa çalışma ödeneği, nakdi yardım, hijyen kitleri, eğitim setleri vb. uygulamalar bunlardan birkaçıdır.

Kayıt dışılık bu dönemde azalmıştır. Devlet desteklerinden faydalanmak için kaçak işletmelerin bir kısmı kayıt dışılığı terk etmişlerdir.

Dezavantajlı gruplara yönelik SYDV’ler nakdi yardım ve gıda yardımı faaliyetlerine bu dönemde de devam etmiştir. Bu dönemde yardım talep eden genç kesimde ciddi bir artış yaşandığı SYDV’ler tarafından bildirilmiştir.

Bölge’de bir STK’nın yaptığı çalışmaya göre bu dönemde evde kalma süresi artan kadınlara yönelik cinsel saldırı ve şiddet oranlarında artış yaşandığı saha çalışmalarından tespit edilmiştir. Ayrıca kırsal alanlarda yaşayan kadınların sağlık ihtiyacını karşılayacak altyapının yetersiz olması pandemi döneminde bebek ölümlerinde artış yaşanabileceğini göstermektedir.

Yaşlılar açısından süreci değerlendirdiğimizde ortalama hane halkı büyüklüğünün oluşturduğu risk ön plana çıkmaktadır. Hanede ikamet eden diğer genç bireyler bu kesim için risk oluşturmakta olduğundan bu gençlerin bakımın üstlendikleri yaşlılar için daha tedbirli olmaları gerekmektedir.

Bölge’de ikamet eden mülteci kesim görece sosyoekonomik açıdan diğer Bölgedeki mültecilere kıyasla daha dezavantajlı durumdadır. Bu kesim tarımda çiftçilere yardım etmekte buğday pazarlarında ve kayıt dışı tekstil atölyelerinde çalışmaktadır. Kapanan kayıt dışı atölyeler en çok bu kesimi olumsuz etkilemiştir. Bölge’de sosyal uyum yardımının bu dönemde Kızıltepe’deki mültecilere bir müddet verilememesi bu kişilerin mağduriyetini artırmıştır. Dil bariyeri, kalabalık haneler ve hukuki kısıtlamalar göz önüne alındığında mülteci

girişimcilerin/çalışanların salgından yerel girişimcilere kıyasla daha olumsuz etkilendiği söylenebilir.

Artuklu niversitesinin yaptığı bir anket çalışmasına göre ilk defa uygulanan bu sistem öğretmenlerin ve öğrencilerin sürece adapte olmaları noktasında bir miktar sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur. Sosyoekonomik nedenlerden dolayı bazı öğrenciler eğitim video ve ders kayıtlarına erişemediklerinden kayıt dondurmak zorunda kalmışlardır. Özellikle kırsalda yaşayan veli ve öğrencilerin uzaktan eğitim sistemi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması sorunu il milli eğimi müdürlükleri ve STK'lerin bu bireyleri yönlendirme ve bilgilendirmeleri sayesinde nispeten giderilmiştir.

Sağlık alanında Bölge'nin durumu incelendiğinde kısa vadede vaka artış hızı Türkiye ortalamasına kıyasla düşük seyretmekte olsa da Sağlık Bakanlığının yayımladığı Düzey-1 bazlı rapora göre Bölge günlük vaka sayısının haziran ayında Türkiye değerlerinin üzerine çıktığı gözlemlenmektedir. Yaşam tarzı, demografik yapı (sosyal etkileşimi yüksek genç nüfusun fazla olması), kırsalın sağlık altyapısındaki yetersizlikler ve hane halkı ortalama büyüklüğü göz önüne alındığında Bölgenin uzun vadede risk teşkil ettiği çıkarımı yapılmaktadır. Bölge sağlık altyapısının mevcut durumu incelendiğinde endekslerin genel olarak Türkiye ortalamasının altında kaldığı söylenebilir. Veriler zelinde Batman yoğun bakım yatak kapasitesinin Türkiye endeksinin 2 puan üzerinde olması Batman ilinin sağlık sektöründe gelişme gösterdiğine ilişkin dikkat çekici bir durumdur. Bölge'de halen niversite veya şehir hastanesi bulunmaması vaka artışı ihtimaline karşı illerin direncini zayıflatmaktadır. Sağlık altyapısı endekslerinin genel olarak incelenmesi sonucu özellikle şırnak ilinin hastane sayısı, sağlık personeli sayısı, normal ve yoğun bakım yatak kapasitesi gibi önemli kriterlerde yetersiz kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bölge hastanelerinde PCR (Mardin'de mevcut) ve taşınabilir ultrasonografi cihazının bulunmaması salgına karşı direnç noktasında önemli altyapı eksiklikleri arasındadır. Yapılan mülakatlarda ayrıca Bölge devlet hastanelerinde koruyucu ekipman sıkıntısı olduğu bilgisine de ulaşılmıştır. Kırsalın sağlık altyapısının zayıf olması Bölgedeki temel problemdir. Bu sıkıntı şimdilik Kızılay, SYDV gibi kurumsal kapasitesi yüksek STK'lar tarafından verilen sosyoekonomik yardımlarla geçici olarak giderilmeye çalışılsa da salgının uzun sürmesi durumunda kalıcı zmler için politika geliştirilmesi gerekliliği açıktır.

Ayrıca yapılan mülakatlar ve elde edilen bulgular neticesinde kamu kurumlarının ve yerel STK'lerin uzun sürmesi düşünülen pandemi sürecine kurumsal kapasitelerini ve teknik altyapılarını daha da güçlendirerek hazırlaması gerektiği çıkarımı yapılmıştır. Bölgenin sosyoekonomik durumuna bakıldığında gelişmişlik endekslerinin Türkiye ortalamasının çok altında kalması ve Kızılay tarafından yapılan vaka takipleri, bireysel görüşmeler kapsamında tespit edilen "gıda ve temel ihtiyaçların karşılanması" noktasında diğer bölgelere kıyasla kişilerden yoğun destek talebi gelmesi Bölgenin uzun sürececek bir pandemi dönemine hazır olmadığını göstermektedir.

4.Kaynakça

Akçiğit ve Akgündüz, (2020, Nisan), Türkiye'de Covid-19 Odaklı Talep Şoklarının Coğrafi Yayılımı

Covid-19 Durum Raporu, (2020, Haziran), T.C. Sağlık Bakanlığı

Covid-19 Krizle Mücadelede Yol Haritası, (2020, Mart), pwc Türkiye

Covid-19 Salgını ve Normalleşme Sürecinde Girişimci Araştırması: Yerli ve Mülteci Girişimciler İhtiyaç Analizi, (2020, Haziran), İNGEV TAM

Covid-19 Salgınının Telekom Sektörü Üzerindeki Olası Etkileri, pwc Türkiye

Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, (2020, Haziran), Artuklu Üniversitesi

Covid-19 TRC1 Sosyoekonomik İlk Etkileri, (2020, Nisan), İpekyolu Kalkınma Ajansı

Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2019, T.C. Sağlık Bakanlığı

Politika Özeti: Covid-19'un Kadınlar Üzerindeki Etkisi, (2020, Nisan), Birleşmiş Milletler

Türkiye'de Turizm ve Konaklama sektörü / COVID-19, (2020, Nisan), Deloitte

<http://askon.org.tr/covid-19-ve-ekonomiye-etkileri/>